

KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI
VE
KAZAK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Aliya ABELDİNOVA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir - 1999

KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI
VE
KAZAK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Aliya ABELDİNOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. S. Rıdvan KARLUK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 1999

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE KAZAK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Aliya ABELDİNOVA

İktisat Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 1999

Danışman: Prof.Dr. S. Rıdvan KARLUK

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma ve dünya ekonomisinin globalleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Portföy yatırımlarından farklı olarak, doğrudan yatırımlar, bir ülkede bir firmanın satın alınması veya yeni bir firmanın kurulması veya mevcut bir firmanın sermayesinin arttırılması şeklinde yapılmakta ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getirmektedir.

Yabancı şirketler bir ülkede yatırıma karar verirken karlılık olanakları, ekonomik ve politik istikrar, hükümet politikaları gibi birçok ekonomik, siyasal, psikolojik ve hukuksal faktörü göz önünde tutmaktadırlar.

Yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke ekonomisindeki sermaye birikimi, teknolojik gelişme, ödemeler dengesi, istihdam ve bölgesel kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratmakta, böylece ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Günümüzde birçok geliştirmekte olan ülke gibi, Kazakistan da yabancı yatırımları çekmeye çalışmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini

yaşayan Kazakistan, ekonomik reform programını ve yeniden yapılanma çalışmalarını başarıyla sürdürmektedir. Ülkenin sahip olduğu zengin doğal kaynaklar, büyük sanayi potansiyeli ve geniş pazar yabancı sermayenin gelmesini teşvik etmektedir. Kazakistan'a gelen yabancı şirketler en başta petrol ve gaz sanayileri olmak üzere, madencilik ve metalurji, inşaat, bankacılık, ulaştırma ve haberleşme alanlarında yoğun yatırım yapmaktadırlar.

Yabancı sermaye yatırımları içinde Türk yatırımları büyük öneme sahip olmakta ve ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Kazakistan'da yatırım ikliminin iyileştirilmesi için çeşitli yasal düzenlemeler yapılmakta ve ayrıcalık ve kolaylıklar sağlanmaktadır. Bunun yanında, ilk yapılması gerekenler arasında; vergi ve yasama sistemlerini sağlamlaştırmaya devam etmek ve uluslararası piyasalarda Kazakistan'ın imajını güçlendirme stratejisini geliştirmeye devam etmek gelmektedir.

ABSTRACT

Direct foreign capital investments take a great part on the development of developing countries and on the world's global duration. Direct investments, being different from portfolio investments, are made as buying a company in a country, establishing a new company or increasing capital of an existing company and, it brings control authority of the investor with its technology and administration knowledge.

When foreign companies decide for an investment in a country they take care of some economical, political, psychological and legal factors such as profitabilities, stability of economy, politics, and government policies.

Foreign capital investments have positive effects on the country's economy's capital accumulation, technological development, balance of payments, employment level as well as on regional development in order to the development of economy of the country.

Today, like other developing countries, Kazakhstan is also trying to get foreign investments. Kazakhstan which has been having a transition duration to free market economy, has been performing its economic modification program and a new construction successfully. Country's rich resources, great industrial potential and the great market support the incoming foreign capital. Foreign companies that come to Kazakhstan have dense investments on petroleum and gas industry, mining, metallurgy, building, banking, transportation and communication.

Turkish investments have a great part among foreign investments and support country's economy's development.

Legal measurements have been taken to get the investment situation better and privileges and facilities are being obtained.

Apart from these, the things to be done are; strengthening of taxation and juridical systems, and Kazakhstan's image in international markets.

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans bitirme tezini hazırlamamda bana yardımcı olan TİKA Daire Başkanı Sn. Hasan DİNÇ'e, Devlet İstatistik Enstitüsü Tarım İstatistikleri Şube Müdürü Sn. S.Ali TOPÇU'ya, çalışmalarımı yönlendiren ve katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sn. Prof.Dr. S.Rıdvan KARLUK'a ve büyük destek sağlayan aileme çok teşekkür ederim.

Aliya ABELDİNOVA

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Aliya ABELDİNOVA'nın "Kazakistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kazak Ekonomisine Etkileri" başlıklı tezi 15./10./1999 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (Uluslararası İktisat) Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr. S. Rıdvan KARLUK

Üye : Prof.Dr. Mehmet ŞATILIN

Üye : Yrd.Dok.Dr. Elif DAĞDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vii
ÖZGEÇMİŞ	viii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

YABANCI SERMAYE YATIRIM TEORİSİ

1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI VE KAPSAMI	2
1.1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI	2
1.2. YABANCI SERMAYENİN KAPSAMI	4
2. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKEYE GELİŞ NEDENLERİ	5
2.1. EKONOMİK NEDENLER	6
2.1.1. Pazar Çekiciliği	6
2.1.2. Hammaddeye Ulaşmak	7
2.1.3. Üretimin Etkinliği	8
2.1.4. Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek	8
2.2. SİYASAL NEDENLER	9
2.3. PSİKOLOJİK NEDENLER	10
2.4. HUKUKSAL NEDENLER	10

3. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	11
3.1. OLUMLU ETKİLER	11
3.1.1. Sermaye Birikimi Katkısı	12
3.1.2. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisi Etkisi	12
3.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi	13
3.1.4. İstihdam Etkisi	13
3.1.5. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	14
3.2. OLUMSUZ ETKİLER	14
3.2.1. Teknolojik Bağımlılığın Artması	14
3.2.2. Ödemeler Bilançosunda Dengesizlik Yaratılması	15
3.2.3. Üretim Sisteminde İkili Bir Yapı Oluşması	15

İkinci Bölüm

KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	16
1.1. KAZAKİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU, DOĞAL KAYNAKLARI VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	16
1.2. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI	22
1.3. BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN'DA EKONOMİK YAPI VE DEĞİŞİM SÜRECİ	25
1.4. MAKROEKONOMİK POLİTİKALARDA GELİŞMELER	27
1.5. DIŞA AÇILMA POLİTİKALARI	33
2. KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ	36
2.1. ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE FAALİYETTE BULUNAN ORTAK GİRİŞİMLER	37
2.2. GÜNÜMÜZDE DURUM	40

2.2.1. Yasal Düzenlemeler	40
2.2.2. Devlet Yatırım Komitesi Uygulamaları	45
3. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE	
YATIRIMLARININ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ	47
3.1. ORTAK GİRİŞİM (JOINT VENTURE) ÇERÇEVESİNDE	48
3.2. BAĞLI İŞLETMELER ÇERÇEVESİNDE	48
3.3. ÖZELLEŞTİRME ÇERÇEVESİNDE	49
3.4. KURULUŞLARIN YÖNETİM HAKKININ DEVREDİLMESİ	
ÇERÇEVESİNDE	49
4. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE	
YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI	50
4.1. PETROL VE GAZ SANAYİLERİ	54
4.2. İNŞAAT SANAYİİ	55
4.3. METALURJİ SANAYİİ	56
4.4. MADENCİLİK SEKTÖRÜ	57
4.5. BANKACILIK SEKTÖRÜ	57
4.6. ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME SEKTÖRÜ	59
5. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE VE	
BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI	63
5.1. ÜLKELERE GÖRE DAĞILIM	63
5.2. BÖLGE BAZINDA DAĞILIM	66
5.3. ASTANA ÖZEL EKONOMİK BÖLGESİNE YAPILAN	
YATIRIMLAR	67
6. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA SAĞLANAN	
KREDİLER	71
7. KAZAKİSTAN'IN YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞMESİ İÇİN	
ALINAN TEDBİRLER	73
7.1. ÜLKENİN STRATEJİK GELİŞME PROGRAMI	
“KAZAKİSTAN 2030”	73
7.2. DİĞER TEDBİRLER	74

Üçüncü Bölüm

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ GENEL ETKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN YATIRIMLARI

1. TOPLAM YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİLERİ	81
2. TOPLAM ÜRETİM İÇİNDEKİ PAYLARI	82
3. İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ	83
4. MİLLİ GELİR ÜZERİNE ETKİLERİ	84
5. DIŞ DENGE ÜZERİNE ETKİLERİ	86
6. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İÇİNDE TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI	87
7. KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE ARASINDA YAPILAN EKONOMİK ANLAŞMALAR	90
8. TÜRK SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN'A GİRİŞ NEDENLERİ VE GİRİŞ YÖNTEMLERİ	93
8.1. GİRİŞ NEDENLERİ	93
8.2. GİRİŞ YÖNTEMLERİ	93
9. TÜRK SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	94
SONUÇ VE ÖNERİLER	96
EK	99
KAYNAKÇA	104

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Göç Hareketleri 1991-1996 (Bin Kişi)	21
Tablo 2 : Nüfus (Bin Kişide aksi belirtilmedikçe)	21
Tablo 3 : Eski SSCB'de Kurulan Ortak Girişimlerin Ülke Bazında Dağılımı (1989 ve 1990)	38
Tablo 4 : Ortak Girişimlerin Faaliyet Alanlarına Göre Sayıları .	39
Tablo 5 : 1997 Yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı	52
Tablo 6 : 1998 Yılıının İlk Yarısında Yapılan Yabancı Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı . .	53
Tablo 7 : Petrol ve Gaz Sanayilerine Gelen Yabancı Yatırımların Ülke Bazında Dağılımı	54
Tablo 8 : 1993-1997 Yıllarında Kazakistan'a Gelen Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı	64
Tablo 9 : 1997 Yılında Kazakistan'a Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	65
Tablo 10 : 1998 Yılıının İlk Yarısında Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölge Bazında Dağılımı	66
Tablo 11 : Astana'da Bulunan Ortak ve Yabancı Şirketlerin Dış Ekonomik Faaliyetleri	70
Tablo 12 : Yabancı Sermayeli Kuruluşların Faaliyetlerine İlişkin Temel Göstergeler	81
Tablo 13 : Yabancı Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı	82
Tablo 14 : Yabancı Sermayeli Şirketlerde İstihdam Edilen Sayısının Yıllara Göre Dağılımı	84

Tablo 15 : Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülkede Yaratılan Toplam Katma Değer İçindeki Payı	85
Tablo 16 : 1994-1997 Yıllarında Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkenin Toplam İhracatı ve İthalatı İçindeki Payı . . .	86
Tablo 17 : Türk Şirketleri Tarafından Yürütülmekte Olan Projeler	89

GİRİŞ

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan Kazakistan ekonomik yapısında köklü değişiklikler yapmak ve üretim sistemini modernize etmek zorundadır. Bu dönemde gerekli olan sermaye, teknoloji ve işletmecilik bilgisi ancak dış ülkelerden gelen doğrudan yatırımlarla sağlanabilir. Bu nedenle, Kazakistan, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, yabancı yatırımları çekmeye çalışmaktadır. Bunun sonucu olarak, ülkeye gelen yabancı yatırım miktarı yıldan yıla artmaktadır.

Bu çerçevede yapılan araştırmanın amacı, Kazakistan'a gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda bilgi vermek ve bu yatırımların Kazakistan ekonomisi üzerindeki genel etkilerini belirlemek ve açıklamaktır.

Bu araştırma, üç ana bölümden oluşmuştur. Birinci Bölüm, yabancı sermaye yatırım teorisine ayrılmıştır. Bu Bölüm'de yabancı sermayenin tanımı ve kapsamı verilmiş, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye geliş nedenleri ve ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

İkinci Bölüm'de Kazakistan ekonomisindeki gelişmeler, Kazakistan'da yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve ülkeye giriş şekilleri ele alınmış, ülkeye gelen yabancı yatırımların sektörlere, ülkelere ve bölgelere göre dağılımı incelenmiştir. Bunların dışında, yabancı sermaye yatırımlarına sağlanan krediler ve ülkenin yatırım ikliminin iyileşmesi için alınan tedbirlere yer verilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de yabancı sermaye yatırımlarının Kazakistan ekonomisi üzerindeki genel etkileri açıklanmış, Kazakistan'a gelen Türk yatırımları ve bu yatırımların ülke ekonomisindeki yeri ve önemi incelenmiştir.

Birinci Bölüm

YABANCI SERMAYE YATIRIM TEORİSİ

1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI VE KAPSAMI

1.1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI

Yabancı sermaye yatırımları, genel anlamıyla, ticari kazanımlar gözetilerek, sermaye fonlarının bir ülkeden diğerine hareketini ifade etmektedir.¹ Genel olarak literatürde yabancı sermaye yatırımları ve özel yabancı sermaye yatırımları olarak bilinen terimler arasında önemli bir fark yoktur. Özel yabancı sermaye yatırımları, bir ülkenin devleti tarafından değil, vatandaşları tarafından gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımlarını ifade etmektedir. Yabancı sermaye ise, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere, başka ülkelerden temin ederek kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaktır.²

Yabancı sermaye yatırımları doğrudan yatırım veya portföy yatırımı şeklinde gerçekleşmektedir. Portföy yatırımları, özel mali sermaye hareketi niteliğinde olmakta ve bir ülkedeki şirketlere ait hisse senedi ve tahvillerin

¹ "700 Firma 1.5 milyar \$ Yatırım", Ekonomik Forum Dergisi, Cilt no: 5, Sayı no: 6, Haziran 1998, s.12.

² Güngör URAS, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979, s. 27.

o ülke sermaye piyasasından veya uluslararası sermaye piyasalarından, dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarca satın alınması yoluyla yapılmaktadır. **Doğrudan yatırımlar**, reel bir nitelik taşımakta ve yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi şeklinde yapılmaktadır.³

Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından farklı olarak, sermaye ile birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye hareketleri içinde doğrudan yatırımların payı ve önemi büyük ölçüde artmıştır.⁴

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir bölümü çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar belli bir merkezden yönetilen ve aynı anda çeşitli dünya ülkelerinde üretimde bulunan dev firmalardır. O halde bu açıklamalara göre, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir büyük firmanın (çokuluslu şirket) ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelerde kendine bağlı şirket kurması veya milli sermaye ile ortak girişimlerde bulunması biçiminde tanımlanabilir.⁵

Daha geniş bir tanıma göre doğrudan yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır.⁶

³ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, Onuncu Basım. İstanbul: Güzem Yayınevi, 1994, s. 577.

⁴ S. Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomi*, Beşinci Basım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1998, s. 399.

⁵ Seyidoğlu, A.g.e., s. 577.

⁶ Karluk, 1998, A.g.e., s. 399.

1.2. YABANCI SERMAYENİN KAPSAMI

Portföy yatırımlarından farklı olarak doğrudan yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.⁷ Doğrudan yatırımları portföy yatırımlarından ayıran temel özellikler ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Doğrudan yatırım, geldiği ülkeye teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı sağlamakta, bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatın finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Doğrudan yatırım bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı ve know-how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır.⁸

2. Doğrudan yatırım, bir kuruluşun sahipliğini ve bu kuruluşun yönetiminde etkili olmayı gerektirmektedir. Doğrudan yatırımları portföy yatırımlarından ayıran kontrol veya oy hakkının yüzde 10 veya daha fazlasına, girişimin şirketleşmemiş olması halinde ise, girişimin sermayesinin yüzde 10 veya daha fazlasına sahip olmasını gerektirmektedir.⁹

3. Doğrudan yatırımlar, önemli ölçüde çokuluslu şirketler tarafından yapılmaktadır.

4. Doğrudan yatırım sermayesi, yatırım devam ettirme, ölçeği genişletme ve daraltma yönünde akınları içerebilmektedir. Bu akımlar, kazançların üretim sürecine geri dönmesi, üretim hacmini genişletmek için

⁷ S. Rıdvan KARLUK, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 13, 1983, s. 14.

⁸ Karluk, 1983, A.g.e., s. 14-15.

⁹ "700 Firma 1.5 milyar \$ Yatırım", A.g.e., s. 16.

sermayenin artırılması veya kazançların yatırımcının ülkesine transferi şeklinde gerçekleşebilir. Kâr transferleri ise, işletmenin yatırım politikası, yatırım yaptığı ülkedeki kârlılık olanakları, bu ülkenin transferlere koyduğu kısıtlamalar gibi etkenlere bağlıdır.¹⁰

Genel olarak, doğrudan yatırım-özellikle doğrudan imalat yatırımı-portföy yatırımından daha çok dünya ekonomik büyümesini sağlamaktadır¹¹.

2. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKEYE GELİŞ NEDENLERİ

Büyük şirketler çok çeşitli nedenlerle dış ülkelerde doğrudan yatırımlara girişmektedirler. En başta ekonomik faktörler olmak üzere, siyasal, psikolojik ve hukuksal faktörler doğrudan yatırım kararlarında etkili olmaktadır. ABD Ticaret Odası, üye şirketler üzerinde yapılan yaygın anketler yolu ile Amerikan ÇUŞ'lerinin bir ülkeyi potansiyel bir yatırım bölgesi olarak değerlendirirken neleri aradığına ilişkin kayda değer araştırmalar yürütmüştür. Bu araştırmalar sonucunda 12 temel yabancı yatırım kriteri belirlenmiştir. Bunlar:

- Yerel Pazar Karakteristikleri
- Pazara Giriş
- İş Gücü
- Döviz Riski
- Sermaye Dönüşü
- Entellektüel Mülkiyet Haklarının Korunması
- Ticaret Politikaları

¹⁰ "700 Firma 1.5 milyar \$ Yatırım", A.g.e., s. 16.

¹¹ John H. DUNNING, *Studies in International Investment*, London: George Allen & Unwin LTD, 1970, s. 5.

- Hükümet Düzenlemeleri
- Vergi Oranları ve Teşvikler
- Politik İstikrar
- Makroekonomik Politika Çerçevesi
- Altyapı/ Destek Hizmetleri.¹²

2.1. EKONOMİK NEDENLER

Yabancı sermayedarın kendi ülkesinin dışında bir başka ülkede yatırıma karar vermesinde öncelikle ekonomik nedenlerin payı büyüktür. Yabancı sermayenin gideceği ülkede aradığı ekonomik faktörlerin başında daha fazla kâr elde etmek güdüsünün geldiği söylenebilir.¹³ Buna bağlı olarak ev sahibi ülkede yeterli potansiyel talebin varlığı, hammaddeye ulaşma ve üretimin etkin bir şekilde yapılma imkanı ve rekabet üstünlüğü yabancı sermayenin kârını artıran en önemli unsurlardır.

2.1.1. Pazar Çekiciliği

Bazı ana firmalar kendi ülkelerinde talep yetersizliğiyle karşı karşıya kalırlar. Bu durumda firmalar büyümek isterlerse yurtiçi talebi aşmak, ihracata yönelmek ve bağlı şirketler kurarak yabancı üretim faaliyetlerinde bulunmak zorunda kalırlar.¹⁴ Bunu gerçekleştirmek için yeni pazar arayışlarına girerler.

¹² USIA, *Yabancı Yatırımların Özendirilmesi*. Çeviren: Mustafa Tanyeri [y.y.]: EGIAD, Eylül 1992, s. 18-19.

¹³ İsmail AYDOĞUŞ, "Türkiye'de 24 Ocak 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımları ve Gelişimi, Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 15. Kuruluş Yılı Armağanı Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1989, s. 230-231.

¹⁴ Erol İYİBOZKURT, *Uluslararası İktisat Teorisi*, Üçüncü Basım. Bursa: Ezgi Kitabevi, 1995, s. 126.

Çokuluslu şirketlerin ürün ve hizmetleri için ev sahibi ülke pazarında yeterli talebin varlığı dış yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Çünkü yapılacak yatırımlardan elde edilecek kâr üretilen ürüne karşı olan talebe bağlı olacaktır.¹⁵ Bu çerçevede yerel pazarın büyüklüğü, nüfusun satın alma gücü ve göreceli refah düzeyi, bu değişkenlerin büyüme potansiyeli ve bir bütün olarak ülke ekonomisi ÇUŞ'lerin potansiyel bir bölgenin daha ileri değerlendirmelere hak kazanıp kazanmadığına karar vermede kullandıkları en temel kriterleri oluşturmaktadır.¹⁶ Geniş yerel pazar ve yüksek potansiyel talebin varlığı, ülkenin elverişli coğrafik konumu ve doğal kaynaklarının bolluğu yatırımcılar için ev sahibi ülkeyi çekici kılmaktadır.

2.1.2. Hammaddeye Ulaşmak

Bazı işletmeler çok büyük miktarlarda hammadde kullanmak zorundadır. Ancak hammaddelerin belirli bir kısmının dünya üzerinde dengesiz dağılımı sonucunda bunların üretim tesislerine taşınarak mamul hale getirilmesi, üretilen mamullerin tekrar dünyanın diğer bölgelerine taşınması, yüksek taşıma maliyetlerini ortaya çıkarır.¹⁷ Eğer üretim için gerekli olan hammaddeler yabancı firmanın ana ülkesinde mevcut değil ve mesafe içinde taşınabilir değil ise, bu firma hammaddelere ulaşmak için bunların bulunduğu ülkeye yatırım yapmak zorundadır.¹⁸ Çeşitli maden ve petrol çıkarma ile meyve suyu sanayileri örneklerinde olduğu gibi

¹⁵ Aydoğuş, A.g.e., s. 231.

¹⁶ USIA, A.g.e., s. 19.

¹⁷ Rıza AŞIKOĞLU, "Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler", **Anadolu Üniversitesi Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıllığı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 49.

¹⁸ Rober STRANGE, "Trading Blocs, Trade Liberalisation and Foreign Direct Investment", **Internationalisation Strategies**. Ed.: George Chrysochoidis, Carla Millar and Jeremy Clegg London: Macmillan Press LTD, 1997, s. 21.

maliyet düşürmek için çokuluslu şirketler hammaddelerin bulunduğu ülkelere gitmişlerdir.¹⁹

2.1.3. Üretimin Etkinliği

Bir firma yüksek kâr amacına ulaşmak için üretim faktörlerini düşük maliyetler ile sağlamak zorundadır. bu nedenle bir ülkede işçilik ücretlerinin düşük olması yabancı yatırımların yapılması için birinci derecede önemli faktörlerden biridir.²⁰ Gelişmiş ülkelerde ücretlerin yüksek olması çokuluslu şirketleri, üretim tesislerini işgücünün bol ve ucuz olduğu az gelişmiş ülkelerde kurmaya yöneltir. Özellikle, nihai ürünü yaratmak için çok yüksek miktarda işgücü kullanan endüstriler (tekstil, konfeksiyon) olmak üzere çoğu endüstrilerde ÇUŞ'ler düşük ücret avantajlarını değerlendirmek amacı ile fabrikalarını geliştirmekte olan ülkelere kurmayı tercih ederler.²¹ Örneğin, yakın geçmişte Uzak Doğu ülkelerine yapılan yatırımların altında yatan temel neden, işçi ücretlerinin düşük olmasıdır. Yalnız, burada dikkat edilmesi gerekli nokta ucuz işgücünün ne olduğudur. Çünkü verimi düşük olan, bu nedenle de ücreti düşük olan işgücü ucuz işgücü sayılamaz. Ancak verimi yüksek fakat ücreti düşük işgücü ucuz sayılabilir. Çokuluslu şirketler özellikle bu duruma dikkat etmektedirler.²² İşçilik maliyeti ve verimliliği ürünün uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü belirleyen kilit unsurlardandır.²³

2.1.4. Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek

Çokuluslu şirketler yabancı piyasalardaki aşırı kârlardan yararlanmak amacıyla da uluslararası yatırım yaparlar. Bu şirketler ev sahibi ülke

¹⁹ İyibozkurt, A.g.e., s. 126.

²⁰ OECD, *International Investment Multinational Enterprises*, Paris: 1987.

²¹ USIA, A.g.e., s. 19.

²² İyibozkurt, A.g.e., s. 126.

²³ USIA, A.g.e., s. 20.

firmalarına göre belirli avantajlara sahip ise o ülke pazarında tekelci yapı oluşturarak pazarın hakimi durumuna gelebilirler. Bu avantajlar değişik şekil alabilir ve üstün teknoloji, pazarlara giriş, girişimcilik uzmanlığı ve deneyimi, entegrasyon ekonomileri v.b. içerir. Firma bu yararları potansiyel rakiplerle paylaşmaktansa, bunları tamamen kendisi kullanmak isteyecektir. Avantajlardan daha önemlisi, kazanılan monopol kârları olasılığının daha büyük olması ve bu durum daha çok firmayı portföy yatırımları ile değil, doğrudan yatırımlar ile meşgul olmaya özendirir.²⁴

2.2. SİYASAL NEDENLER

Siyasal istikrar, yatırım kararlarının temel boyutunu oluşturmaktadır.²⁵ Siyasal istikrar ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yabancı sermaye yatırımlarını ayrıca etkilemektedir. Çünkü yabancı sermaye öncelikle emniyet ve güven beklemektedir.²⁶ Eğer bir ülkede politik istikrarsızlıklar, savaş veya değişik siyasal görüşe sahip hükümetin işbaşına gelme olasılığı varsa yabancı firmalar bu ülkeye yatırım yapmakta isteksiz davranacaklardır. Yabancı sermayedarlar açısından gerçekleştirilecek yatırımların genelde uzun vadeli projeler olması nedeniyle, ileride projenin uzun dönem yaşamasını risk edebilecek gelişmeler, yabancı firmaların yatırımlarını olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlardır.²⁷ Buna karşı ev sahibi ülkede siyasal istikrarın sağlanması, uzun döneme ilişkin ekonomik ve politik beklentilerin olumlu olması yabancı firmaların bu ülkeye gelmelerini teşvik etmektedir.

²⁴ Dunning, A.g.e., s. 9.

²⁵ USIA, A.g.e., s. 24.

²⁶ Edgar POFFET, "Dış Sermaye Yabancı Sermaye Konusunda Gelişmeler", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt no: 21, Sayı no: 11, Kasım 1984, s. 21.

²⁷ Aydoğuş, A.g.e., s. 231.

Politik rejimlerin karakteristiklerinden başka, ev sahibi ülke hükümet yetkililerinin, işçi liderlerinin, özel sektör liderlerinin tutumları bir yabancı yatırım bölgesi olarak ülkenin istikrarı ve çekiciliğine ilişkin algılamaları etkilemektedir.²⁸

2.3. PSİKOLOJİK NEDENLER

Dış yatırım kararlarında psikolojik faktörler de büyük öneme sahiptir. Yabancı firmalar bir ülkeyi potansiyel bir yatırım alanı olarak değerlendirirken o ülke halkının yabancı sermayeye karşı tutumlarına ve bu konuda düşüncelerine dikkat etmektedirler. Yatırımın yapılacağı ülkedeki ekonomik ve politik durum ne kadar uygun olursa olsun, yabancı sermaye konusundaki değer yargıları olumsuz ise, ve yabancı sermaye girişi ile yabancı sermayenin ait olduğu ülkeye bağlılığın artacağı görüşü yaygın ise, bu da yatırımcı açısından önemli bir risk olacaktır.²⁹

2.4. HUKUKSAL NEDENLER

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesine neden olabilecek diğer bir etken hükümet politikalarıdır. Sermaye hareketinin serbestliği ve hükümet politikası, belki dış yatırımların düzeyini ve yönünü etkileyen en önemli iki faktördür.³⁰ Örneğin, yabancı yatırımcıya sağlanan kredi kolaylıkları, vergi teşvikleri, istihdam teşvikleri, devlet işletmelerinin satışı veya kiralanması, yenileme teşvikleri, kârların transferinde sağlanan kolaylıklarla ilgili hukuksal düzenlemelerin yapılması yabancı sermayeyi yatırıma yönelten faktörlerdir.³¹ Bunun yanında yabancı sermaye

²⁸ USIA, A.g.e., s. 25.

²⁹ Aydoğuş, A.g.e., s. 232.

³⁰ Dunning, A.g.e., s. 10.

³¹ Aydoğuş, A.g.e., s. 232.

yatırımlarını güvence altına alan yasal düzenlemeler ve basitleştirilmiş bürokratik işlemler yatırımcılar açısından önem taşımaktadır.

Devletin ekonomik faaliyetler üzerinde sıkı bir kontrol uygulamaya çalıştığı ve özel sektörün işi yürütmesi için gerekli özgürlüğü kısıtladığı ülkeler potansiyel yatırımcılar için cazip değildir. Düzenleyici ortam, ÇUŞ'in yerel şirketler ile eşit koşullarda rekabet edebilmesine imkan tanınmalıdır.³²

3. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler uzun yıllardan beri tartışma konusu olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları ülke ekonomisindeki sermaye birikimine, teknolojik gelişmeye, ödemeler dengesine, istihdam ve bölgesel kalkınmaya sağladığı ekonomik katkıları yanında, teknolojik bağımlılığın artması, kâr transferleri nedeniyle ödemeler bilançosunda dengesizlik yaratması, üretim sisteminde ikili bir yapı doğurması gibi olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Bütün bu olumlu ve olumsuz etkilerin iyi değerlendirilerek, yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için faydalı olup olamayacağı söylenebilir.³³

3.1. OLUMLU ETKİLER

Yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkeye sağladığı yararlar; garanti olmamakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin rekabetçi global ekonomi ile

³² USIA, A.g.e., s. 19.

³³ Necat BERBEROĞLU, Erdinç TUTAR, "Türkiye'de Uluslararası Sermaye Hareketleri", Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 15. Kuruluş Yılı Armağanı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1989, s. 204.

bütünleşmelerine yardımcı olmada hayati önem taşımaktadır.³⁴ Yabancı yatırımların ev sahibi ülke ekonomisine sağladığı ekonomik katkılar şu şekilde açıklanabilir:

3.1.1. Sermaye Birikimi Katkısı

Gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını artırmak zorundadırlar. Ancak bu ülkelerde yatırımların artırılması için yurt içi tasarruf miktarı yeterli bulunmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde karşı karşıya buldukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği, bir ölçüde dışarıdan ülkeye yapılacak tasarruflar ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle yabancı sermaye, iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılacak önemli bir kaynaktır.³⁵

Yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine dolaysız bir katkıda bulunur. Ayrıca, yabancı sermaye hem başlangıçtan getirdiği sermaye ile, hem de sağladığı kârları yeniden yatırarak gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırır.³⁶

3.1.2. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisi Etkisi

Teknolojik ilerleme ve gelişme ekonomik kalkınma ve büyüme sürecinde önemli derecede rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu yeni teknolojileri ne üretebilmekte ne de kendi olanaklarıyla ithal edebilmektedir. bu ülkeler teknolojileri sanayileşmiş ülkelere

³⁴ USIA, A.g.e., s. 4.

³⁵ Karluk, 1983, A.g.e., s. 209.

³⁶ Seyidoğlu, A.g.e., s. 589.

teknik yardım veya doğrudan sermaye yatırımları biçiminde sağlamak zorundadır.³⁷

Çokuluslu şirketleri çekmekte başarılı olan ev sahibi ülkeler önemli bir avantaj ve firmanın işletmecilik bilgisini elde etmektedirler. Bu ise ülkenin endüstri temelini geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Çokuluslu şirketler ile ilişki kurabilen yerel firmalar bu işletmecilik bilgisini adapte edebilir ve uluslararası pazarlarda rekabet etme yöntemlerini öğrenebilirler. Çokuluslu şirketin yerel yöneticileri ve çalışanları da aynı bilgiden yararlanabilecektir.³⁸

3.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları, gerçekleştiği ülke ekonomisindeki ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur. Önce, fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapar. Doğrudan yatırım üretimine başladığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine katkıda bulunmaya devam eder.³⁹ Fakat daha sonra yurtdışına yapılan kâr transferleri yabancı sermaye yatırımının ödemeler dengesi üzerinde yarattığı olumlu etkileri azaltır.

3.1.4. İstihdam Etkisi

Çokuluslu şirketler ana ülke dışında bağlı şirketler kurup yeni iş imkanları yaratmasıyla gittikleri ülkelerin istihdamını arttıırırlar. Bu

³⁷ Erdoğan ALKİN, İktisat, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 351.

³⁸ USIA, A.g.e., s. 5.

³⁹ Karluk, 1998, A.g.e., s. 402.

yönden, özellikle bol ve ucuz işgücüne sahip olan az gelişmiş ülkeler büyük avantaj sağlarlar.

3.1.5. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Daha önce belirtildiği gibi, doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülke ekonomisindeki kalkınma sürecine önemli katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırımların teknoloji transferi, istihdam yaratma ve ülkenin üretim yapısını geliştirme gibi sağladığı ekonomik yararlar, dolaylı olarak, ülke içi bölgeler arasındaki ekonomik farklılığı azaltmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımlar bölgesel kalkınma için gerekli finansmanı sağlamada yardımcı olmaktadır.

3.2. OLUMSUZ ETKİLER

Yabancı sermaye yatırımının yapıldığı ülke ekonomisi üzerinde bazı olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Yabancı sermayeye karşı yönelik eleştirileri haklı çıkaran bu etkiler şöyle açıklanabilir:

3.2.1. Teknolojik Bağımlılığın Artması

Çokuluslu şirketler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil, ana merkezlerinde gerçekleştirirler. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurtdışından ithal etmek zorunda bırakılmaları, teknolojik bağımlılığın artması demektir. Ayrıca bazı durumlarda, yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülkeye kalkınma gereklerine ve ülke şartlarına uygun olmayan teknoloji getirilir, bu ise sanayileşmeyi ve ulusal teknolojinin gelişmesini ters yönde etkileyebilir.⁴⁰

⁴⁰ Seyidoğlu, A.g.e., s. 591.

3.2.2. Ödemeler Bilançosunda Dengesizlik Yaratılması

Yabancı sermaye, beklenen şekilde ihracata yönelmeyebilir veya ithal ikamesi sağlamayabilir. Bu durum ülkenin ödemeler bilançosunda dengesizlik yaratır. Ayrıca yabancı şirketler çoğu durumda hammaddeleri, yatırım ve ara malları gittikleri ülkelerden değil, ana merkezlerinden sağlarlar. Bu malların ithali ve yurtdışına yapılan kâr transferleri ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı büsbütün artırır.⁴¹

3.2.3. Üretim Sisteminde İkili Bir Yapı Oluşması

Az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımları, ekonominin bütünlüğünü de bozabilir.⁴² Örneğin, ana ülke sanayiinin hammadde ihtiyacı için yurtdışına yapılan yatırımlar genellikle ev sahibi ülke ekonomisi ile bütünleşmezler, bunlar daha çok yabancı ekonomilerin bir uzantısı durumunda kalırlar. Yerel ekonomi, yabancıların elinde, ileri üretim tekniklerinin uygulandığı modern bir ihracat kesimi ile üretim tekniklerinin ilkel, işsizliğin yaygın olduğu yurtiçi kesimlerden oluşan "ikili bir yapı"ya dönüşür. Sektörler arası bağlantıların çok gevşek olduğu bu ekonomiler ise kalkınmanın gerektirdiği dinamizme çok güç kavuşabilirler.⁴³

⁴¹ Seyidoğlu, A.g.e., s. 590.

⁴² Seyidoğlu, A.g.e., s. 590.

⁴³ Seyidoğlu, A.g.e., s. 581.

İkinci Bölüm

KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

1.1. KAZAKİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU, DOĞAL KAYNAKLARI VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Kazakistan Cumhuriyeti Avrasya kıtasının ortasında bulunmaktadır. Kazakistan kuzeyden güneye 1600 kilometre ve batıdan doğuya 2.800 kilometre kadar geniş bir alana yayılmaktadır.¹ Ülke toprakları Hazar Denizi'nin sağ kıyısı ile Volga ovalarından Altay dağlarına kadar ve güney ile güneydoğuda Tien Şan dağ eteklerinden kuzeyde Batı Sibiryaya ovasına kadar uzunmaktadır.

Kazakistan 2717300 kilometrekarelik yüzölçümü ile bütün dünya ülkeleri içinde Rusya, Kanada, Çin, ABD, Brezilya, Avustralya, Hindistan ve Arjantin'den sonra dokuzuncu sırada yer almaktadır.² Kazakistan'ın kapsadığı alanda bütün Avrupa Birliği ülkeleri yerleşebilirdi.³ Sadece bu, ülkenin muazzam potansiyelinin kanıtı olabilmektedir.⁴

¹ K. ŞORAUĞI ve L. MAHAT, *Kazakhstan Annual Country Profile*, Almatı: Ayna Ltd, 1998, s. 6.

² Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 6; ICARP, *Kazakhstan WWW VL Web Virtual Library* (1997).

³ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 10.

⁴ ICARP, A.g.e.

Kazakistan kuzeyde Rusya, doğuda Çin, güneyde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile ortak sınırlara sahip ve batıda Hazar Denizi ile çevrilidir. Bu sınırların toplam uzunluğu 15 bin kilometreyi aşmaktadır.⁵

Kazakistan alanı kuzeyden güneye kadar çeşitli iklimsel kuşaklara bölünmektedir. Bunlar; orman step, step, yarıçöl, çöl ve bayırlar ile dağ bölgesidir.⁶ Stepler ülke topraklarının üçte birini, yarıçöller ise Hazar Denizi'nden Altay dağlarına kadar uzanarak, ülke alanının yüzde 15'ini kapsamaktadır.

Kazakistan genelinde sert karasal iklim hakimdir. Sıcaklık kışın -35 ve yazın +40 derece gibi önemli farklılıklar gösterir. Yıllık ortalama yağış seviyesi dağlıklarda 1500 milimetre'den çöl bölgelerinde 50 milimetre'ye kadar değişmektedir.⁷

Kazakistan zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Ülke topraklarında Mendeleev'in kimyasal tablosundaki 105 elementlerden 99'u keşfedilmiş, 70 elementin rezervleri araştırılmış ve 60 elementin rezervleri işletilmeye konulmuştur.⁸

Ülkedeki başlıca yeraltı kaynakları; krom, bakır, kurşun, çinko, alüminyum, asbest, barit, berilyum, bizmut, fosfat, titanyum, kömür, petrol ve bordur.⁹

⁵ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 6.

⁶ ICARP, A.g.e.

⁷ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 6-7.

⁸ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 10.

⁹ DTM, "Kazakistan", Dünya Ekonomileri Bülteni, Sayı no: 9 Nisan 1997, s. 60.

SSCB döneminde Kazakistan birliğin bakır, kurşun, volfram ve çinko rezervlerinin yüzde 50'sine sahip olmakta, Sovyet krom üretiminin yüzde 95'ini, kömür üretiminin yüzde 20'sini ve altın üretiminin yüzde 7'sini gerçekleştirmekteydi.¹⁰ Ayrıca eski Sovyet Birliği'nin barit rezervlerinin yüzde 82'si, fosforit rezervlerinin yüzde 65'i, molibden rezervlerinin yüzde 29'u, boksit rezervlerinin yüzde 22'si, asbest rezervlerinin yüzde 20'si, manganez rezervlerinin yüzde 16'sı Kazakistan'da bulunmaktaydı.¹¹

Halen, Kazakistan göze çarpan volfram üreticilerinden birisi ve rezerv bakımından volframda dünya birincisi, kromda ve fosfor cevherinde dünya ikincisi, kurşun ve molibdende dünya dördüncüsü, demir cevherinde ise dünya sekizincisidir (16.6 milyar ton).¹² Kazakistan, dünya bakır üretiminde on yedinci, rezervde aktif üretimle yedinci sırada gelmektedir.¹³

Kazakistan filizsiz cevher (maden) kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Cumhuriyetin bir çok yerinde sodyum tuzları, potasyum, magnezyum yatakları bulunmaktadır.¹⁴ Bilim adamlarına göre Kazakistan mineral zenginliği yönünden dünyada altınca sırada yer tutmaktadır. Araştırılmış mineral yataklarının toplam değeri ise 10 trilyon dolardır.¹⁵

Halen, Kazakistan'da 300 civarında geniş altın yatağı bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 173'ü ayrıntılı olarak araştırılmıştır.¹⁶

¹⁰ DEİK, *Kazakistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri*, İstanbul: Haziran 1998, s. 2; Hasan KANPOLAT, "Kazakistan", *PetroGas Dergisi*, Cilt no: 1, Sayı no: 3 Ekim-Kasım-Aralık 1997, s. 59.

¹¹ ICARP, A.g.e.

¹² ICARP, A.g.e.

¹³ Kanpolat, A.g.e., s. 59.

¹⁴ Kanpolat, A.g.e., s. 59.

¹⁵ ICARP, A.g.e.

¹⁶ ICARP, A.g.e.

Kazakistan altın cevheri varlığı bakımından dünyada Güney Afrika'dan sonra ikinci, ancak kanıtlanmış rezervler bakımından altıncı sıradadır.¹⁷ Bugüne kadar ülkedeki altın rezervlerinin sadece yüzde 1'i çıkarılmış olup, bu alana önemli yatırımların yapılmasıyla Kazakistan'da yılda 100 ton altın çıkarılabilir.¹⁸

Kazakistan altın ve gümüş gibi değerli madenler kadar büyük miktarlarda nikel, kalay, tantalum gibi demir dışı madenlere de sahiptir.¹⁹

Kazakistan'da başlıca enerji kaynakları ise, 1996 yılı itibariyle Kazakistan'ın toplam sanayi üretiminin yüzde 27'sini oluşturan kömür, doğal gaz ve petroldür.²⁰ Eski SSCB'de petrol üretim kapasitesi bakımından ikinci sırada yer alan Kazakistan'ın 160 bölgesinde toplam 2.1 milyar ton petrol rezervi bulunmakta ve Hazar Denizi'ndeki yataklarla birlikte bu rakam 4.5 milyar tona ulaşmaktadır. Kazakistan'da, 1.7 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmakta olup, bu miktarın Hazar Denizi'ndeki yataklarla birlikte 5.9 trilyon metreküpe ulaşacağı tahmin edilmektedir.²¹

Ülkede 100'den fazla kömür yatağı bulunmaktadır. Bunlardan en büyükleri, linyit kömürü bakımından yüksek kapasiteye sahip olan Ekibastuz yatağı ve kokkömürü rezervleri 50 milyar tonu aşan Karaganda kömür havzasıdır.²²

Büyük alanı kapsayan Kazakistan düşük nüfus yoğunluğuna (bir kilometrekare başına 6.2 kişi) sahiptir. Bu rakam birçok ülke göstergelerinin

¹⁷ TİKA, *Avrasya Dosyası*, Sayı no: 90, Kazakistan Özel Sayısı Ocak 1998/1, s. 4.

¹⁸ ICARP, A.g.e.

¹⁹ Kanpolat, A.g.e., s. 59.

²⁰ Kanpolat, A.g.e., s. 59.

²¹ DTM, A.g.e., s. 60-61.

²² ICARP, A.g.e.

altında bulunmaktadır.²³ Nüfusun çoğunluğu ülkenin kuzey ve güneydoğu bölgelerinde yaşamaktadır. Orta ve batı bölgeleri az nüfusa sahiptir.

Son yüzyıl içinde Kazakistan'ın nüfusu 4 kat artmış ve 1997 yılı sonu itibariyle 15.5 milyon olmuştur. Kent nüfusu daha hızlı bir artış göstermiş ve toplam nüfus içindeki payı 1897'de yüzde 7'den 1989'da yüzde 57'ye kadar yükselmiştir.²⁴

Günümüzde Kazakistan'da 131 etnik grup yaşamaktadır. 1997 yılı itibariyle nüfusun yüzde 52'sini Kazaklar, yüzde 36'sını Ruslar, yüzde 5'ini Ukraynalılar, yüzde 2'sini Almanlar, yüzde 2'sini Özbekler ve yüzde 3'ünü diğer milletler oluşturmaktadır.²⁵

1995 yılı verilerine göre nüfusun (16.6 milyon) yüzde 51'i kadın, yüzde 49'u erkektir. Ortalama yaşam süresi ise 68.9 yıldır.²⁶ Çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki oranı yüzde 55.6 kadar yüksek olup, 60 yaş üzerindeki nüfusun oranı yüzde 12.3'tür.²⁷

Bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yıllarda Kazakistan'ın nüfusu yılda yaklaşık yüzde 0.2 oranı ile azalmaya başlamıştır.²⁸ Bu durum hem ülke dışına yapılan göç hareketleriyle hem de mutlak ve nispi olarak doğal nüfus artış oranının azalmasıyla açıklanabilir.²⁹

²³ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 10.

²⁴ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 8.

²⁵ Kanpolat, A.g.e., s. 60.

²⁶ TİKA, *Avrasya Dosyası*, s. 1-2.

²⁷ EIU, *Kazakhstan Country Profile 1998-99*, London: Mart 1998, s. 21.

²⁸ EIU, A.g.e., s. 20.

²⁹ ICARP, A.g.e.

Tablo 1: Göç Hareketleri 1991-1996 (Bin Kişi)

Yıl	Ülkeye Gelen	Ülkeden Göç Eden	Denge
1991	206	255	-49
1992	190	369	-179
1993	111	333	-222
1994	70	481	-411
1995	71.1	309.6	-238.5
1996	53.9	229.4	-175.5

Kaynak: TİKA, Avrasya Dosyası, Sayı no: 96 Nisan 1998/1, s. 7.

Tablo 2: Nüfus (Bin Kişide aksi belirtilmedikçe)

	1992	1993	1994	1995	1996
Toplam Nüfus (Milyon; yıl ortası)	16.89	16.91	16.87	16.61	16.47
Kaba doğum oranı	19.9	18.6	18.2	16.6	15.2
Kaba ölüm oranı	8.1	9.2	9.5	10.1	10.0
Doğal artış oranı	11.8	9.4	8.7	6.5	5.2
Bebek ölüm oranı	26.2	28.4	27.4	27.0	hesaplanmamış

Kaynak: EIU, Kazakhstan Country Profile 1998-99, London: Mart 1998, s. 45.

Tablo 2'den görüldüğü gibi, 1992-1996 yılları arası ölüm oranı bin kişide 8.1'den 10'a yükselirken, doğum oranı bin kişide 19.9'dan 15.2'ye düşmüştür. 1991-1996 yılları arası net olarak ülkeden göç edenlerin sayısı 1275000 kişidir. (Tablo 1).

1.2. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI

Sovyetler Birliği döneminin ilk yıllarında Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın yanısıra sanayi üretimi hızlı bir gelişim göstermiştir.

Birlik hükümetinin uyguladığı sanayileşme politikaları sonucunda, Kazakistan'da 1941 yılında sanayi üretimi hacmi 1913 yılına göre 8 kat artmıştır.³⁰ Ülkede büyük enerji, metalurji, makine yapımı, kimya ve petrokimya sanayi merkezleri kurulmuştur. Kazakistan'da sanayi üretimi 1920 yılında toplam üretimin yüzde 5.3'ünü oluştururken, 1945'te toplam üretimin yaklaşık yüzde 66'sına ulaşmıştır.³¹ Sonuçta, Kazakistan eski SSCB'nin önde gelen endüstriyel merkezlerinden biri olmuş ve diğer cumhuriyetler arasında 4. sırada yer almıştır.³² Ülkede, imalat, madencilik ve enerji en önemli sektörleri oluştururken, demir dışı ve demir metalurjisi, kimya ve petrokimya, makina ve inşaat malzemeleri ile hafif sanayi önemli alt sektörler olarak gelişmiştir.

Sovyet döneminde Kazakistan hammadde temelinin ve madenciliğin geliştirilmesi yönünde yoğun çalışmalar yapmıştır. Kazakistan Sovyet krom üretiminin yüzde 95'ini, kurşun, çinko, titanyum, magnezyum ve kalay üretiminin yüzde 70'ini, gümüş ve molibden üretiminin yüzde 60'ını, kömür üretiminin yüzde 20'sini ve altın üretiminin yüzde 7'sini gerçekleştirmiştir.³³

Kazakistan Sovyetler Birliği'nin işlenebilir topraklarının yüzde 20'sine sahipti ve tarımsal üretim açısından üçüncü sıradaydı.³⁴ Ülke tahıl, et ve

³⁰ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 36.

³¹ ICARP, A.g.e.

³² ICARP, A.g.e.

³³ Kanpolat, A.g.e., s. 59; Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 37; DEİK, A.g.e., s. 2.

³⁴ DEİK, A.g.e., s. 8.

yün gibi tarımsal ürünlerin büyük üreticisi ve ihracatçısıdır. Sovyet zamanında Kazakistan'ın yıllık buğday üretimi 6-7 milyon ton seviyesinde olmuştur.³⁵ Ülkede 2100 kollektif çiftlik ve 390 devlet çiftliği bulunmuş olup, tarımsal üretim esasen burada yapılmıştır.³⁶

Ancak Kazakistan'ın gerek sanayi yapısı, gerek ise tarımsal yapısı Sovyet ekonomisinin ihtiyaçları doğrultusunda oluşmuştur. Ülkede çoğunlukla hammaddeleri ilk aşamada işleyen fabrikalar kurulmuştur. Sanayi tesisleri genellikle büyük kapasiteli, verimsiz ve rekabet gücünden yoksun olup, bunların birçoğu nisbeten basit üretim tekniği olan tüketim malları üretmiştir. Buna karşılık yüksek teknolojiye dayalı ve katma değeri yüksek ara ve yatırım malları üreten sanayi dalları ise çok sınırlı şekilde bulunmuştur.³⁷

Kazakistan'da çıkarılan madenler, petrol ve gaz miktarının büyük bölümü diğer ülkelere ihraç edilmiştir. Fakat halkın refah düzeyinin yükselmesi için gerekli olan kazanç ülkeye geri dönmemiştir. Örneğin, 1991 yılında dünya fiyatı 1 tonu 2557 dolar olan arıtılmış bakırın yüzde 92'si 1 tonu 620 dolar olmak üzere Kazakistan'dan ihraç edilmiştir. Aynı durum yurtdışına ihraç edilmiş diğer ürünler için de geçerliydi. Yine 1991 yılında Kazakistan kendi üretimle yerel piyasanın sadece yüzde 42'sini tatmin etmiştir. Bu durum Kazakistan'ın Sovyetler Birliği ekonomisinde hammadde kaynağı olarak oluştuğu ve kaldığı anlamına gelmektedir.³⁸ Ülkenin ekonomik potansiyelinin yüzde 97'si SSCB'ye ait idi.³⁹ Ülkenin

³⁵ DEİK, A.g.e., s. 8.

³⁶ B. Zakir AVŞAR ve diğerleri, *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s. 28.

³⁷ Cengiz CEYLAN, *Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 123.

³⁸ ICARP, A.g.e.

³⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, *Türkiye Cumhuriyeti İşadamları için Tanıtım Kılavuzu*, Ankara: 1997, s. 12.

birliğin Avrupa kısmındaki sanayileşmiş cumhuriyetlere ekonomik ve teknolojik yönden bağımlı kalması ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesinde eşitsizlik yaratmıştır.⁴⁰

Minerale dayalı endüstrilerin gelişmesi ülkenin bu alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasından değil, Sovyetler Birliği sisteminin kalkınma hedefleri paralelinde olmuştur. Bu nedenle, ülkenin sanayi yapısında aşağıda sıralanan çelişkiler ortaya çıkmaktadır.

Ülkenin petrol kaynakları açısından son derece zengin olmasına ve biri batıda, ikisi doğuda olmak üzere üç petrol rafinerisine sahip olmasına karşın, ülkeyi boydan boya geçen bir boru hattı olmadığı için, batıdaki petrol yataklarından elde edilen petrol doğudaki rafinerilere ulaştırılamamaktadır. Bu nedenle, doğudaki rafineriler kuzey-güney Sovyet boru hattı ile ithal edilen ham petrol ile desteklenirken, batıdaki ham petrolün üretim fazlası Rusya'ya ihraç edilmektedir. Ülkenin kuzey ve güney bölgeleri iki iletim ve dağıtım şebekesi ile tümüyle elektrikleştirilmiş olmasına rağmen, birinin Rus şebekesine, diğerinin ise güney komşu cumhuriyetlere bağlı olması nedeniyle iki ulusal şebeke arasında enerji alışverişi yapılamamaktadır. Demir tozları ülkede rafine edilerek demir konsantresi haline getirilmesine rağmen, çelik üretimi için Rusya'ya gönderilmektedir. Ülke boksit açısından zengin olmasına rağmen, alüminyum tesisi yoktur. Geniş hidrokarbon kaynaklarına rağmen, ülke nitrojenli gübre ithal etmektedir.⁴¹

Eski SSCB'de merkezi planlama, teşebbüs hürriyeti ve serbest mülkiyet hakkı vermediği için motivasyonu ve verimliliği menfi yönde etkileyerek yeni üretim tekniklerinin gelişmesini engellemiştir. Ayrıca fiyatların yine merkezi sistemin kontrolünde olması, karaborsa, suistimal ve israfı

⁴⁰ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 90.

⁴¹ DTM, A.g.e., s. 62.

artırmıştır.⁴² Katı planlı sistem ülkenin ekonomik büyümesini ve sosyal gelişmesini engellemekteydi. Sonuçta 1970'li yıllarda, ekonomik kalkınma önemli miktarda yavaşlama göstermeye başlamış, 1980'lere gelindiğinde kişi başına gelir her sene yaklaşık yüzde 1 oranında gerilemiştir.⁴³

1.3. BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN'DA EKONOMİK YAPI VE DEĞİŞİM SÜRECİ

Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan merkezi planlı sistemden piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu dönem içerisinde sadece ekonominin yeniden yapılanması değil, Kazakistan'ın ekonomik bağımsızlığının sağlanması ve dünya ekonomik ilişkileri sistemine entegrasyonunun gerçekleşmesi de hedeflenmiştir.

Ancak bu süreçte önceki sistemin maddi ve ideolojik kalıntılarından kaynaklanan ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bazı güçlükler ülkedeki üretim yapısının dengesizliği, madencilik ve tarım sektörlerinin sanayi ve tüketim malları üretim sektörlerinden daha fazla gelişmiş olması gibi unsurlardan kaynaklanmıştır.⁴⁴ Daha önce Sovyet ekonomisine ileri düzeyde entegre olan Kazak ekonomisi ülkenin bağımsızlığını kazanmasını takiben eski bağlantılarının yok olmasından dolayı ciddi ekonomik sorunlarla yüz yüze kalmıştır.⁴⁵

Bütün bu şartlar ve 1991'de yaşanan kuraklığa bağlı olarak ülke ekonomisi duraklama ve gerileme dönemine girmiştir. 1992 yılından itibaren Kazakistan ekonomisi bir önceki yıla göre 1992 yılında %14, 1993'te

⁴² Ceylan, A.g.e., s. 125.

⁴³ DTM, A.g.e., s. 59.

⁴⁴ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 90.

⁴⁵ DEİK, A.g.e., s. 2.

%15.6, 1994'te %25.4, 1995'te %8.9 küçülmüştür. Ekonomik yeniden yapılanma ve enflasyonun başlaması üzerine oluşan ortamla birlikte reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) 1990 ile 1995 yılları arasında %55'ten fazla düşmüştür.⁴⁶

Ekonomik kriz sanayi üretimini büyük ölçüde etkilemiştir. GSYİH içinde sanayi sektörünün payı, 1992 yılında %31.2 gibi yüksek bir orandayken 1996 yılında %21.3'e düşmüştür. Toplam istihdam içinde sanayi sektörünün payı da, benzer şekilde 1990 yılında %32'den fazla iken, şu anda %22'ye düşmüş bulunmaktadır.⁴⁷

Günümüzde enerji ve madencilik ülke ekonomisinin önde gelen sektörleri olarak kalmaya devam edip, özellikle kömür, petrol, gaz, demir ve demir dışı madenlerin üretimine büyük önem verilmektedir.

Tarım hala en çok istihdam sağlayan ve üçüncü en büyük ihracatçı sektördür. Başlıca mahsul geleneksel olarak buğdaydır. Ne var ki, değişken hasatlar ve yeterli araştırma ve planlamaya dayanmayan reformlar sektörde duraklama ve gerilemenin nedeni olmuştur. Tarımın GSYİH içindeki payı 1992 yılında %28 iken, 1996 yılında %12.8'e düşmüştür. 1992 yılında rekor kıran tahıl hasatı, 1995 yılında otuz yıldır görülmemiş bir düzeye inmiştir.⁴⁸

Hizmet sektörü ise, bağımsızlıktan bu yana önemli ölçüde büyümüştür. Ticaret, emlak ve iletişim hizmetleri en hızlı gelişme kaydeden sektörler olmuştur.⁴⁹

⁴⁶ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, Eylül 1998, Ankara, s. 15.

⁴⁷ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 16.

⁴⁸ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 16.

⁴⁹ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 16.

1.4. MAKROEKONOMİK POLİTİKALARDA GELİŞMELER

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra büyük çapta ekonomik reorganizasyona başlamıştır. 1991 yılından beri ülkedeki makroekonomik politikalar kamu mülkiyetine dayalı planlı ekonomiden rekabete ve özel sektöre büyük önem veren piyasa ekonomisine geçişin yönetimi üzerinde odaklanmış bulunmaktadır. Bunun üzerine başlatılan ekonomik reformlar süreci 4 ana aşamadan geçmiştir.

1. Fiyatların liberalizasyonu (Ocak 1992),
2. Mülkiyetin özelleştirilmesi ile ilgili hükümlerin Anayasada yer alması (Ocak 1993),
3. Ulusal özelleştirme programının kabul edilmesi ve uygulamaya konulması (Nisan 1993),
4. Milli para Tenge'nin tedavüle girmesi (Kasım 1993).⁵⁰

Piyasa ekonomisine geçiş bütün finans sisteminin köklü değişimini gerektiriyordu. Kazakistan eski SSCB ülkeleriyle tek para sistemine sahipken kendi bağımsız para politikasını yürütemiyordu.⁵¹ Ayrıca bağımsız para ve kredi politikasının yürütülememesi Rusya'ya ekonomik bağımlılığın devam etmesi anlamına geliyordu. Ancak eski SSCB ülkeleri arasında birçok konuda anlaşma yapılırken, para ve kredi politikasının koordinasyonu konusunda bir anlaşma imzalanmamıştır. Sonuçta rublenin birden çok emisyon merkezi kurulmuş olup, bu merkezlerin denetiminin zayıf kalması ekonomide enflasyon sürecini başlatmıştır. Bu faktörlere nakit para sıkıntısı eklenince, milli para Tenge'nin tedavüle girmesinin nedeni kendiliğinden anlaşılmaktadır.⁵²

⁵⁰ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 88-89.

⁵¹ Kazakistan İstatistik Komitesi, *Kazahstan: S Novoy Stolitsey-K Novım Rubejam*, Almatı: 1998, s. 13.

⁵² Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 14.

Ekonomik yapı değişimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. 1992 yılında IMF ile ilk borç anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde özelleştirme, fiyat liberalizasyonu ve dış ekonomik faaliyetlerine ilişkin hedef göstergeleri saptanmıştır. Fakat, yukarıda belirtildiği gibi, programın potansiyeli bağımsız para ve kredi politikası tedbirlerinin bunu destekleme imkanının olmamasıyla sınırlanmıştır.⁵³

1993 yılının sonunda IMF ile Stand-By anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma enflasyonu azaltmaya yönelik para ve kredi politikasının sınırlayıcı tedbirlerini öngörmüştür. 1993 yılının ikinci çeyreğinde enflasyon oranı yüzde 140 gibi tehdit edici seviyeye ulaşmıştır. Ekonomik krizin aşılması bu problemin çözülmesine bağlıydı.

Anti-enflasyon tedbirlerinin alınması sonucunda 1995 yılında ülkenin makroekonomik durumu önemli ölçüde düzelmiştir. Enflasyon oranı 1994 yılı Aralık ayında yüzde 10'dan 1995 yılı Aralık ayında yüzde 1.6'ya düşmüş, enflasyon ortalama aylık hızı bir yıl içinde yüzde 23.5'ten yüzde 4'e inmiştir. Tüketici fiyatları endeksi 1994 yılı içinde 12.6 katına çıkarken, 1995 yılı içinde yüzde 60 oranında artmıştır.

ABD dolarına karşı tengenin devalüasyon hızı azalmıştır (1994'te %859.9'dan 1995'te %17.9'a kadar).⁵⁴

1995 yılı ortasından itibaren üretimde, özellikle sanayi sektöründe istikrar belirtileri görünmeye başlamıştır.

Maliye politikası bütçe açığının azalmasına yöneliktir. Bunun sonucunda bütçe açığı 1995'te %4'ten 1996'da %2.6'ya düşmüştür.⁵⁵

⁵³ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 14-15.

⁵⁴ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 15.

⁵⁵ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 16.

1996 yılının başında Kazakistan Hükümeti tarafından 1996-1998 yılları için reformların geliştirilmesine ilişkin bir Program hazırlanmıştır. Ana hedefi, reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın önemli oranda büyümesini sağlamaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi için iki yönlü strateji hazırlanmıştır. İlk olarak, enflasyon oranı düşüş sürecinin devam etmesi ve dış ticaret dengesinin istikrarı; ikinci olarak, ekonomik yapı değişim sürecinin hızlanmasıdır.

Programın Ana Hatları;

- Para-kredi ve bütçe-vergi politikalarının ek araçlarının geliştirilmesi (özel olarak, vergi politikası, vergi tahsili sistemi ve harcamaların yönetimi alanında);
- Etkililiğin artması amacıyla sosyal harcamalar politikasının yeniden gözden geçirilmesi;
- Monopol önleme politikası sayesinde iç piyasalarda rekabetin artırılması;
- Kazakistan'ın dünya ekonomisine entegrasyonunun devam etmesi;
- Tarım, enerji, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi alanlarda belirli yapı eksikliklerinin tasfiyesi;
- Piyasa ekonomisinin hukuki zemininin güçlendirilmesine yönelik yasama reformlarının devam etmesi.⁵⁶

1996 ve 1997 yıllarında Kazakistan Hükümeti ve Ulusal Bankası (Merkez Bankası) Program'da belirtilen bütün hedefleri gerçekleştirmiştir. Bu dönem içerisinde yasama temelini geliştirilmesine, iç ve dış mali kaynaklar sayesinde yatırım faaliyetlerinin canlanmasına, ülkenin uluslararası işbölümü sistemine katılmasına, yabancı ülkelerle etkili ticari ilişkilerin kurulmasına, küçük girişimlere yönelik devlet desteğinin güçlendirilmesine ve sosyal alanda reformlar sürecinin devam etmesine büyük önem verilmiştir.⁵⁷

⁵⁶ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 16.

⁵⁷ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 16-17.

Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla bir önceki yıla göre 1996 yılında %0.5, 1997 yılında %2 oranında artmıştır. Reformlar süreci esnasında GSYİH'da önemli yapı değişiklikleri meydana gelmiştir. GSYİH içinde hizmet sektörünün payı 1992 yılında %32.5'ten 1997'de %57.9'a çıkarken, mal üretimi %26 oranında azalmıştır. Hizmet sektörü ticaret, bankacılık, sigortacılık ve gayrimenkuller ile ilgili işlemler sayesinde büyümüştür.⁵⁸

1997 yılında sermaye yatırımları 1996 yılına göre yüzde 20.2 oranında artmıştır. Yatırım faaliyetlerinin artması GSYİH'nin büyümesine neden olan faktörlerden biri olmuştur. Sanayi üretimi hacmi bir önceki yıla göre 1996 yılında %0.3, 1997 yılında %4 oranında artmıştır. Üretim hacmindeki büyük artış özellikle petrol üretimi (%11.2), doğal gaz üretimi (%20.3), demir dışı (%15.2) ve demir (%24) metalurjisi, gıda sanayiinde (%28) sağlanmıştır.⁵⁹

Günümüzde özel sektörün GSYİH içindeki payı yüzde 63 civarında olmaktadır.⁶⁰ Özel sektörün hızlı gelişimi özelleştirme programı sayesinde gerçekleşmektedir.

Hükümet Programına göre 31 bin müesseseyi kapsayan özelleştirmenin 3 aşamada yapılması öngörülmüştür.

Birinci aşamada (1991-1992), devlet mülkiyetinin büyüklüğü ve bileşimi saptanmış, mülkiyet hakkının devredilme mekanizması geliştirilmiş, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve mağazaların özelleştirilmesine başlanmıştır.

İkinci aşamada (1993-1996), orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine başlanmıştır (kitlesele ve bireysel özelleştirme).

⁵⁸ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 18-19.

⁵⁹ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 20.

⁶⁰ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 21.

Üçüncü aşamada, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi 1996-1998 Özelleştirme programının gereklerine göre yapılmaktadır.

Programın başlıca hedefleri küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinin ve kitlesel özelleştirmenin tamamlanması, sektör bazında özelleştirme programının gerçekleştirilmesidir.⁶¹

Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi 3 ana şekilde yapılmıştır: küçük ölçekli işletmelerin satışı, orta ölçekli işletmelerin hisse dağıtımı yoluyla özelleştirilmesi, büyük ölçekli işletmelere ait hisse paketlerinin genel yatırımcılara satışlarıdır.

1 Ağustos 1997'ye doğru küçük işletmelerin özelleştirilmesi tamamlanmış olup, 17070 müessese özel sektöre devredilmiştir. Böylece ekonominin çeşitli alanlarında pazar ilişkilerinin etkili gelişimi için gerekli şartlar sağlanmıştır.⁶²

Devlet çiftlikleri ve kollektif çiftlikler tamamen özelleştirilmiştir.

Kitlesel özelleştirme çerçevesinde satışa devredilen 3653 şirketten 2646 şirketin hisse paketleri açık artırma yoluyla satılmıştır.

Bireysel özelleştirme petrol ve doğal gaz, elektrik enerjisi, madencilik, makine yapımı, kimya, ulaştırma ve haberleşme alanlarında toplam 220 işletmeyi kapsamıştır. Bu özelleştirme şekli devlet bütçesine yüksek gelir sağladığı için (773 milyon dolar) çekici olmaktadır.⁶³

⁶¹ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 33.

⁶² Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 34-35.

⁶³ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 35.

Genel özelleştirme sonucunda 1996 yılında 32.5 milyar tenge, 1997 yılında 56.5 milyar tenge (749.3 milyon dolar) devlet bütçesine girmiştir.⁶⁴

1991 yılından önce bütün müesseseler içinde devlete ait olanların oranı %90'dan yüksek iken, günümüzde özel müesseselerin oranı %81.2 civarındadır.⁶⁵ Bunlara bakılarak özelleştirme sonuçlarının olumlu olduğu söylenebilir.

Makroekonomik politikalar sonucu yıllık enflasyon oranında ve tengenin devalüasyon hızında düşüş sağlandı. Örneğin, 1996 yılı Aralık ayının sonunda resmi kur 1 dolar = 73.3 tenge iken, 1997 yılı Aralık ayı sonunda 1 dolar = 75.55 tenge seviyesinde oluşmuştur.⁶⁶

Reel ortalama ücret seviyesi arttı, buna karşın işsizlik oranı düşmüştür.

Kazakistan Cumhurbaşkanı 28.01.1998 tarih ve 3834 sayılı **2030 yılına kadar Kazakistan'ın Gelişme Stratejisinin Uygulanmasına İlişkin Tedbirler Hakkındaki Kararname** ile 1998-2000 yılları için Kazakistan Hükümetinin Faaliyet Programı'nı ve Kazakistan'ın stratejik gelişme planlarının hedeflerini ve önceliklerini onaylamıştır.

1998-2000 yıllarında Hükümet çalışmalarının amacı, ekonominin reel sektörünün iyileşmesi yoluyla ekonomik büyümeyi sağlamak, bütçe alanında reform yapmak, aktif sosyal politika ve makroekonomik istikrar sürdürerek ülke ekonomisine yabancı yatırımları çekmektir.

1998-2000 yıllarında Hükümet faaliyetleri şu hedeflerin gerçekleşmesine yönelik olacaktır;

⁶⁴ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 36.

⁶⁵ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 34.

⁶⁶ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 29.

- ulusal güvenliğin güçlenmesi
- iç politik istikrarın ve toplum konsolidasyonunun artması
- ekonomik büyüme hızının artması
- sosyal gelişme göstergelerinin iyileşmesi
- dünya piyasalarına enerji ulaşım hatlarının güzergahının nihai olarak belirlenmesi, bazı bölümlerde proje yapılması, hatların inşasına başlanması ve çalışmaların tamamlanması
- uluslararası ticaretin gelişmesini sağlayan ulaştırma ve haberleşmenin anahtar birimlerinin inşaatının tamamlanması
- yeni devlet yönetimi sisteminin kurulması

Kazakistan'ın stratejik gelişme planlarının uygulanması geçiş sürecinin tamamlanmasına ve ülkenin istikrarlı gelişme sürdürmesine yardımcı olacaktır.⁶⁷

1.5. DIŞA AÇILMA POLİTİKALARI

Ülkedeki reformların başarıyla uygulanması, Kazakistan'ın egemen devlet olarak kalkınması ve gelişmesi iyi dış ekonomik ve politik ilişkilerin kurulmasına ve sürdürülmesine bağlıdır. Kazakistan'ın dış politikasının öncelikli hedefleri bağımsızlığın güçlenmesi; toprak bütünlüğünün ve sınırların dokunulmazlığının korunması; ekonomik ve sosyal gelişme, güvenlik ve politik istikrar için uygun dış şartların sağlanmasıdır.⁶⁸

Geçiş sürecinde karşılaşılan zorluk ve engellere rağmen, Kazakistan "uluslararası topluluğun eşit üyesi olarak dünya sahnesine hızla çıkmayı başarmıştır".⁶⁹ Günümüzde Kazakistan Cumhuriyeti 55 uluslararası

⁶⁷ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 17-18.

⁶⁸ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 57.

⁶⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği , A.g.e., s. 15.

kuruluşun üyesidir.⁷⁰ Bu kuruluşların başında Birleşmiş Milletler, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Dünya Bankası (IBRD), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Asya Kalkınma Bankası (ABD), Uluslararası Para Fonu (IMF), İslam Konferansı Örgütü (OIC), NATO İşbirliği Konseyi (NATO Council on Cooperation), Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gelmektedir. Ayrıca Kazakistan'da Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olmak için aktif çalışma yapılmaktadır.

Kazakistan 120 devlet ile diplomatik ilişkiler kurdu. Ülkede 50'den fazla büyükelçilik ve uluslararası organizasyon temsilciliği bulunmaktadır. Kazakistan'ın yaklaşık 30 ülkede büyükelçiliği açıldı.⁷¹

SSCB'nin dağılmasıyla ülke topraklarında Sovyet nükleer potansiyelinin önemli bir bölümü kaldı. Bununla beraber, Kazakistan öldürücü silaha sahip olmayı dünya topluluğunda özel bir statüye ulaşma aracı olarak kullanmak istemeyerek, ilk başta bunun yönetimini devralmayı reddetti. Kazakistan'ın START Antlaşması'nı, Lizbon Protokolü'nü ve nükleer yayılmamasına ilişkin Antlaşma'yı imzalaması ülkenin uluslararası otoritesini artırmıştır. Bu arada, ABD, Rusya, Büyük Britanya, Fransa ve Çin tarafından garantilerin verilmesi Kazakistan'ın egemenliğini ve bağımsızlığını güçlendirmiştir.⁷²

Kazakistan'ın jeopolitik konumu nedeniyle yürüttüğü çok vektörlü dış politika yabancı ülkelerle dengeli ilişkilerin gelişmesini içermektedir. Dış politikanın bu yönü ülkenin dünya topluluğuna girdiği ilk yıllarda kendini haklı çıkarmıştır. Günümüzde ise çok vektörlü dış politika ülkenin ulusal

⁷⁰ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 44.

⁷¹ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 56.

⁷² Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 56-57.

gelişme stratejisi ve milli çıkarların belirlenmesi açısından öncelikli hedeflere ulaşma aracı olarak görülmektedir.⁷³

Bu bakımdan, Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev tarafından ileri sürülen Avrasya düşüncesi, Avrasya kıtasındaki ülkelerin yeni uluslararası iklim yaratmak için ortak çaba göstermelerini önermektedir.

Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Çin arasında sınır bölgesinde silahlı kuvvetlerin karşılıklı olarak azalmasına dair imzalanan tarihi anlaşma (Nisan 1997), daha önce bu ülkelerin imzaladığı sınır bölgesindeki askeri alanlarda güvenin güçlendirilmesine dair anlaşmayı (Nisan 1996) izlemiştir.

Buna benzer olarak Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in önyak olduğu Asya İşbirliği ve Güven Konferansı için hazırlıkların olumlu gidişi Avrasya düşüncesinin gerçekleşmesine önemli katkıda bulunmuştur.⁷⁴

Dış politikanın önemli yönlerinden biri ikili ve çoktarafli ilişkiler çerçevesinde BDT'nin yeni bağımsız devletleriyle işbirliği sürdürmektir. Bu konuda, Kazakistan, Ortak Güvenlik hakkında Antlaşma'yı (Mayıs 1992) ve BDT Ekonomik Birliği Kurulmasına dair Antlaşma'yı imzalamıştır.⁷⁵

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın Ekonomik Birliği çerçevesinde Orta Asya ülkelerinin ekonomik entegrasyon süreci devam etmektedir. Mart 1996'da Kazakistan Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Rusya ile Ekonomi ve Bilim Alanlarında Entegrasyonun Gelişmesi hakkında Antlaşma'yı imzalamıştır.⁷⁶

⁷³ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 58.

⁷⁴ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 59.

⁷⁵ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 59.

⁷⁶ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 59-60.

Kazakistan'ın Batı ülkeleriyle ilişkileri konusunda ABD ile işbirliği gelişiminin olumlu dinamikleri vurgulanabilir. Ayrıca Kazakistan'ın Avrupa seviyesinde politik ve ekonomik ilişkiler sistemine entegrasyon sürecini desteklemek amacıyla Avrupa Birliği ile anlaşma imzalanmıştır. AB ülkeleriyle Kazakistan arasında iki taraflı ilişkiler de gelişmektedir.⁷⁷

Asya'da Kazakistan'ın Çin, Hindistan ve Pakistan ile ilişkileri büyük öneme sahiptir. Uzakdoğu ve Yakındoğu ülkeleriyle işbirliğin güçlenmesi için yoğun çaba gösterilmektedir.⁷⁸

Uluslararası bağlantıların coğrafisi Kazakistan'ın istenilen hedeflere ulaştığını göstermektedir. Gerçekten, ülke sınırları boyunca iyi ilişkilerin ve işbirliğin kurulmasına, yabancı sermaye için elverişli yatırım iklimi yaratılmasına ve uluslararası politik, mali ve ekonomik kuruluşlarla işbirliği gelişmesine yönelik çabalara devam edilmektedir. Sonuçta, dış politika hedeflerinin gerçekleşmesi "Kazakistan -2030" Programı'ndaki uzun vadeli önceliklerden biri olan milli güvenliği sağlayacaktır.⁷⁹

2. KAZAKİSTAN'DA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

Dışa açılma sürecinin başlamasıyla birlikte Kazakistan'ın dış ekonomik faaliyetleri yoğunluk kazandı. Kazakistan'ın sahip olduğu zengin mineral kaynakları ve muazzam ekonomik potansiyel yabancı ülkeler için ekonomik ve diğer alanlarda işbirliği imkanları yarattı. Ülkeye yönelik yabancı sermaye akımı hızlandı. Özellikle ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarında önemli bir artış görülmektedir. Bu unsur ülkenin piyasa

⁷⁷ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 60-61.

⁷⁸ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 61.

⁷⁹ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 57-58.

ekonomisine geçiş sürecinde ihtiyaç duyduğu sermaye birikimini sağlayacak önemli bir faktördür.

Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi iki dönem halinde incelenebilir: Sovyetler Birliği dönemi ve bağımsızlık sonrası dönemdir.

2.1. ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE FAALİYETTE BULUNAN ORTAK GİRİŞİMLER

Sovyet döneminin başlangıç yıllarında birliğe yönelik yabancı yatırımlar hiç yapılmamış denilebilir. Ancak zamanla kapalı ekonomi devrinde karşılaşılan zorluklar, Sovyetler Birliği'nde özellikle ortak girişimler türünde yatırımların gündeme gelmesini sağlamıştır.⁸⁰

1986 yılında yeniden yapılanma çalışmalarının başlamasıyla dış ekonomik ilişkilere daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Sistemde değişikliklerin yapılması ve yabancı yatırımlar ile ilgili mevzuatın basitleştirilmesi sonucu ortak girişimlerin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Özellikle, yabancıların sermayeye katılım payındaki %49'luk kısıtlamanın kaldırılması çok etkili bir yaklaşım olmuştur.⁸¹

Eski Sovyetler Birliği'nde ortak girişimleri hızlandıran evsahibi ülke politikalarının üç ana hedefi vardı. Birincisi döviz girdilerini artırmak, ikincisi ileri teknoloji ve ekipmanlarda ilerlemeler kaydetmek ve üçüncüsü başarılı yönetici uzmanlar transfer etmektir. Ortak girişimler, iki ayrı ekonomik sistem sosyalizm ve serbest pazar ekonomisi bütünleşmesinde ve

⁸⁰ Yusuf Erbay, *Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri*, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, s. 150.

⁸¹ Erbay, A.g.e., s. 151.

özellikle eski Sovyet ekonomik sistemin günümüz açık ekonomik sistemine yakınlaşmasında çok etkili roller oynayabilecek kurumlar olarak görülmektedir.⁸²

Eski Sovyetler Birliği'nde bütün ekonomik faaliyetlere ilişkin istatistiki veriler genel olarak birlik bazında toplandığı için, yabancı sermaye yatırımlarının ülke bazında dağılımına ilişkin veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte eski SSCB'de kurulan ortak girişimlerin ülke bazında dağılımı ile ilgili veriler Tablo 3'te gösterilebilir.

Tablo 3: Eski SSCB'de Kurulan Ortak Girişimlerin Ülke Bazında Dağılımı (1989 ve 1990)

Cumhuriyetler	1989	1990
Rusya	141	1072
Ukrayna	9	99
Beyaz Rusya	3	27
Özbekistan	2	12
Kırgızistan		2
Kazakistan	1	10
Gürcistan	8	41
Türkmenistan		1
Azerbaycan	2	10
Litvanya	4	18
Moldovya	2	14
Letonya	2	18
Tacikistan		1
Ermenistan	3	10
Estonya	14	104
Sınıflanmayan		83

Kaynak: Yusuf Erbay, Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, s. 152.

⁸² Erbay, A.g.e., s. 151.

Tablo'dan görüldüğü gibi, yabancı sermaye Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmındaki cumhuriyetlerde yoğunlaşmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nde kurulan ortak yatırımların oranı %2 gibi çok düşük bir seviyededir. Kazakistan'da 1989 yılında sadece 1, 1990 yılında 10 ortak girişim kurulmuştur.

Eski Sovyetler Birliği'nde faaliyette bulunan ortak girişimlerin faaliyet alanlarına göre sayıları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Ortak Girişimlerin Faaliyet Alanlarına Göre Sayıları

Ortak Teşebbüs	Sayı	%
Yakıt, Enerji	16	1.1
Metalurji	21	1.5
Kimyasal, Ağaç	97	6.7
Ağır Makine	91	6.3
Bilgisayar ve Program Üretimi	208	14.4
İnşaat ve Yapı Malzemeleri	117	8.1
Ulaşım ve Haberleşme	27	1.8
Gıda ve Tarım Ürünleri İşletmesi	91	6.3
Perakende Ticaret	71	4.9
Turizm ve Yolcu Taşıma	87	6
Sağlık ve Tıp Hizmetleri	56	3.9
Hafif Sanayi	53	3.6
Diğer Tüketim Malları	123	8.5
Araştırma, Geliştirme	71	4.9
Mühendislik	58	4
Danışmanlık ve Aracılık Servisleri	149	10.3
Personel Eğitimi	10	0.7

Kaynak: Erbay, A.g.e., s. 153.

Görüldüğü gibi, ortak girişimlerin temel faaliyet alanları bilgisayar ve program üretimi, danışmanlık ve aracılık servisleri ve diğer tüketim malları üretimidir.

Eski Sovyetler Birliği topraklarındaki ülkelerde en çok ortak girişimi bulunan ülkeler Almanya, İtalya, Fransa ve Finlandiya gibi gelişmiş ülkelerdir. Son yıllarda bunlara Japonya, G. Kore ve Kanada da eklenmiştir. Sanayileşmiş ülkelerin makine, teçhizat, lisanslar ve teknoloji gibi alanlardaki faaliyetleri ile yatırımlardaki payları %85 dolaylarındadır.⁸³

2.2. GÜNÜMÜZDE DURUM

2.2.1. Yasal Düzenlemeler

Pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşayan Kazakistan ekonomik yapısında köklü değişiklikler yapmak ve üretim sistemini modernize etmek zorudur. Bu dönemde gerekli olan sermaye, teknoloji ve işletmecilik bilgisi ancak dış ülkelere gelen doğrudan yatırımlarla sağlanabilir. Yatırımlar ülke ekonomisinin düzenlenmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu nedenle yabancı yatırımları ülkeye çekmek için Kazakistan'da çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunların başında yasal düzenlemeler gelmektedir.

30 Aralık 1994 tarihinde doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili çerçeve yasa olan "Yabancı Yatırımlar Kanunu" kabul edilmiştir. Bu Kanun Kazakistan Cumhuriyeti'nin ekonomisine yabancı yatırımları çekebilmek için temel yasal ve ekonomik kuruluşları belirler, yabancı yatırımların korunmasının devlet garantisini sağlar, onların uygulamalarının

⁸³ Erbay, A.g.e., s. 151-152.

düzenlenme şekillerini ve yabancı yatırımcıların katılımı ile anlaşmazlıkların çözümü için gereken prosedürü belirler.⁸⁴

Bu Kanun'la yatırımcı ve girişimciler bakımından getirilen hususlar özetle şunlardır;

- 1) Bu Kanun'la yabancı yatırımların devlet garantisi altına alınma koşulları belirlenmekte ve politik durum ve mevzuattaki değişiklikler, kamulaştırmadan kaynaklanabilecek durumlar, devlet organlarının ve örgütlerinin yasal olmayan davranışları, savaş veya herhangi bir silahlı çatışma veya benzeri durumlara karşı garantiler getirilmektedir.
- 2) Yabancı yatırımcılar, faaliyetlerinden elde ettikleri geliri, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yeni bir yatırım için, mal alımı için ve mevzuat tarafından yasaklanmayan herhangi bir amaç için kullanma hakkına sahiptirler.
- 3) Yabancı yatırımcılar, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bankalar ve döviz düzenlemeleri ile ilgili mevzuatına uygun olarak, milli para birimi veya döviz cinsinden hesap açma hakkına sahiptirler. Gelir transferleri Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı tarafından düzenlenen prosedüre uygun olarak, vergi ödemeleri ve diğer her türlü zorunlu ödemeler yapılarak, gecikmeksizin, serbestçe yapılabilecektir. Bu transferlere özellikle aşağıda belirtilenler dahil olacaktır.
 - a) Gelir,
 - b) Uğranılan zararlardan elde edilen tazminatlar ve geri ödemeler,
 - c) Eldeki değerlerin satışından elde edilen kaynaklar,
 - d) Yatırımın tümünün veya bir kısmınının satışı veya tasfiyesinden elde edilen gelirler,

⁸⁴ TİKA, Kazakistan Mevzuatı (1993-1995), Ankara: 1995, s. 9.

- e) Diğer kaynaklardan elde edilmiş, kanuni olan kaynaklar.
- 4) Yabancı iştirakli bir şirket aşağıda belirtilen belgeleri ibraz etmelidir
- a) Yabancı Gerçek Kişiler İçin;
- Kazak ve Rus dillerine noter tasdikli çevirileri ile birlikte, gerçek kişilerin, vatandaşı oldukları ülkede ödeme glerinin olduğunu gösterir banka teyidi,
 - Kazak ve Rus dillerine noter tasdikli çevirileri ile birlikte, pasaport fotokopisi veya gerçek kişinin kimliğini teyid eden herhangi bir belge,
- b) Yabancı Tüzel Kişilik İçin;
- Kazak ve Rus dillerine noter tasdikli çevirileri ile birlikte, yabancı iştirakçilerin ödeme glerinin olduğunu gösterir banka teyidi,
 - Kazak ve Rus dillerine noter tasdikli çevirileri ile birlikte, ticaret sicil zeti veya ilgili ülkenin mevzuatına uygun olarak kişiliğin tüzel bir kişilik olduğunu gösterir herhangi bir belge,
 - Yabancı iştirakli şirketlerin bazı türleri için Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına göre bazı ek dökümanlar istenilebilir.
- 5) Yabancı iştirakli bir girişimin şirket sermayesine yabancı yatırımcının katkısı olarak Kazakistan Cumhuriyeti'ne ithal edilen kaynaklar gümrük vergisi ödemesinden muaftır. Böyle bir muafiyet, yabancı iştirakli girişimlerin kendi ihtiyaçları ve personel gereksinimi için dşnlmş kaynaklar için garanti edilecektir.
- 6) Yabancı iştirakli bir şirkette, işe alma, işten çıkarma kararları, ödeme şartları ve primleri de içeren üretim ve işgücü kararları, toplu iş sözleşmesi ve kişisel iş sözleşmelerinin her ikisi tarafından düzenlenecektir.

- 7) Yabancı işçilere döviz cinsinden yapılacak olan ücret ödemeleri, ilgili vergi ve zorunlu ödemeler yapıldıktan sonra, yabancı ülkelere kendileri tarafından transfer edilebilmelidir.
- 8) Yabancı iştirakli girişimlerin yabancı çalışanlarının emeklilik hükümlerini ilgilendiren ödemeler, daimi ikametgahlarının bulunduğu ülkelerin fonlarına, kendi para biriminden ve o ülkenin mevzuatına uygun olarak transfer edilecektir.
- 9) Yabancı iştirakli girişimler, Kazakistan Devlet Sosyal Sigorta Kurumu'na, Kazakistan Cumhuriyeti girişim ve kuruluşlarındaki yabancı işçiler için belirlenmiş oranlarda prim ödeyeceklerdir.
- 10) Anlaşmazlıkların çözümünde aşağıda belirtilen kuruluşlara başvurulacaktır.
 - a) Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı uyarınca, bu tip uyuşmazlıkları incelemeye yetkili kılınmış olan Kazakistan Hukuk organlarına,
 - b) 18 Mart 1965 tarihinde imzaya açılmış olan, devletler ve diğer devletlerin vatandaşları arasındaki yatırım uyuşmazlıklarının çözüme ulaştırılması için antlaşma (ICSID Antlaşması) ile uyumlu olarak oluşturulmuş bulunan, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez'e veya,
 - c) Yatırımcının devleti ICSID Antlaşması'na imza koymadığı durumlarda Merkez'in yardımcı kuruluşuna,
 - d) Kazakistan Cumhuriyeti, Sanayi ve Ticaret Odası Hakem Komisyonu'na.⁸⁵

Kazakistan Dış Ekonomik Faaliyetleri Temel Kuralları Hakkında Kanun, Kazakistan'daki dış ekonomik faaliyetlerinin temel prensiplerini belirler, Cumhuriyetin pazar ekonomisine yönelişinde, dış ekonomik faaliyetler üzerinde, devlet gücünün yetkilerini açıklar.

⁸⁵ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 64-66.

Bu Kanun'un ana hatları şöyle özetlenebilir.

1) Bu Kanun'la devlet tarafından düzenlenen dış ekonomik faaliyetlerin hedefleri ve devlet düzenlemesi sisteminin kapsamı belirlenmektedir.

2) Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Kazakistan Devlet Bankası ve Yerel Meclis Temsilcileri dış ekonomik faaliyetler üzerinde yetkili kılınmıştır. Resmi kişilerin ve devlet organlarının yabancı ekonomik faaliyet katılımcılarının ekonomik faaliyetlerine müdahalesi kabul edilmez.

3) Dış ekonomik faaliyet kuruluşları, mevcut Kanun'un sınırları içinde, mülklerinin çeşidine ve faaliyetlerinin yönüne bakılmaksızın, tanımları içinde eşit haklardan yararlanabilir ve bağımsız olarak ekonomik faaliyetlerin tipine, satışına ve yönüne karar verebilirler. Dış ekonomik faaliyet kuruluşlarına, Kazakistan bankalarında, Birleşik Cumhuriyet bankalarında ve yabancı bankalarda hesap açma hakkı verilir. Dış ekonomik faaliyet kuruluşlarının, vergiden sonraki döviz kârları, tamamen kendi tasarruflarında kalacaktır.

4) Buna karşın, dış ekonomik faaliyet kuruluşları benzer branşlara uyan uluslararası düzenlemeler ve normların teyidiyle üretim ve faaliyetlerini ifa etmek, çevre koruma kanununa dikkat etmek ve dış ekonomik faaliyetleri düzenleyen devlet gücünün organlarına muhasebe dökümanlarını arz etmek ile yükümlüdür.

5) Bu Kanun'la, dış ekonomik faaliyet kuruluşlarının sorumlulukları belirlenmekte, hak ve menfaatlerinin korunması garanti altına alınmaktadır.

6) Dış ekonomik faaliyet şahıslarının işlemlerinin durdurulmaları, Kazakistan Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ya da mevcut Kanun'un 6. maddesinde belirtilen diğer kişiler tarafından yapılan temsilin üzerinde, Kazakistan Kabinesi tarafından ifa edilecektir.

7) Dış ekonomik faaliyet kuruluşları ile bağlantılı olarak ortaya çıkan uyuşmazlıklar, devlet hakem organları, Kazakistan mahkemeleri ve karşılıklı anlaşmalar üzerine yapılan düzenlemelere konu olacaktır.

8) Dış ekonomik faaliyetlerin serbest ekonomi bölgelerinde ve teyitli imtiyaz anlaşmalarındaki gerçekleştirme süreleri Kazakistan yasalarıyla belirlenecektir.⁸⁶

Bu iki kanun dışında parasal düzenlemeler, yatırım faaliyetleri, monopol faaliyetlerin sınırlandırılması ve pazar ekonomisine geçiş, özel ekonomik bölgeler, bankacılık, mülkiyet ve vergi kanunları doğrudan dış yatırımları ilgilendirmektedir.⁸⁷ Böylece Kazakistan sınırları dahilinde yapılan yabancı yatırımlar yasal güvence altına alınmış, dış sermayenin önemini kavrayan ve yabancı girişimcilerin isteklerini geniş oranda karşılayan bir hukuki alt yapı oluşturulmuştur.⁸⁸

2.2.2. Devlet Yatırım Komitesi Uygulamaları

Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Yatırım Komitesi, doğrudan yatırımları teşvik etme politikasında devletin tek yetkili organıdır.⁸⁹ Devlet Yatırım Komitesi (the State Investment Committee), 8 Kasım 1996

⁸⁶ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 67-70.

⁸⁷ Erbay, A.g.e., s. 176.

⁸⁸ Erbay, A.g.e., s. 176.

⁸⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 22.

tarihinde, Cumhurbaşkanlığınca hazırlanan "Devlet Yatırım Komitesi Kuruluşu Hakkında Kararname" ile kurulmuş ve tam çalışmalara 28 Şubat 1997 tarihli **Doğrudan Yatırımlara Devlet Desteği Kanunu'nun** kabulüyle başlamıştır.⁹⁰

Yasal olarak Devlet Yatırım Komitesi'nin Görevi;

- Yetki içerisinde, bakanlıkları, devlet komitelerini, diğer merkezi ve yerel yürütme organ ve kuruluşlarını bağlayıcı nitelikte olan normatif hükümleri onaylama,
- Yasa tarafından düzenlenen prosedüre uygun olarak görüşmeleri yönetme ve yatırım işbirliği ile doğrudan dış yatırımların çekilmesine ilişkin uluslararası antlaşmaları imzalama,
- Hükümet'in karar taslaklarının gelişimine ve doğrudan yatırımların özendirilmesi ile ilgili merkezi ve yerel yürütme kuruluşlarının yasalarına ilişkin gerekli bilgiyi isteme ve alma,
- Yatırımcılara aynı bağış, vergi ve gümrük ayrıcalıkları sağlama,
- Görüşmeleri yönetme; yatırım anlaşmaları imzalama ve iptal etme için şartları ve prosedürleri belirleme; anlaşmaları imzalama ve yerine getirilmelerini denetleme hakkına sahiptir.⁹¹

Yatırımcılarla anlaşmaları görüşmek için tek devlet organının kurulması ile ülkenin yatırım ikliminin iyileşmesi ve bürokratik engeller gibi başlıca güçlüklerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.⁹²

12 Eylül 1997 tarihli Yeraltı Kaynakları Kullananların Yatırım Faaliyetlerinin Devlet Düzenlemesi Gelişimi Hakkında Kararname ile

⁹⁰ "Kazakhstan State Investment Committee: Where to Go," Oil Watch Dergisi, Cilt no: 1, Sayı no: 1 Haziran 1998, s. 3.

⁹¹ "Kazakhstan State...", A.g.e., s. 3.

⁹² "Kazakhstan State...", A.g.e., s. 3.

Devlet Yatırım Komitesi'ne petrol ve gaz sektöründe yatırımları koordine etme görevi verilmiştir.

Daha sonra Devlet Yatırım Komitesi'nin görevleri, hem yeni anlaşmaları görüşme, hem de devlet yatırım politikasını oluşturma şeklinde genişletilmiştir.⁹³

Komite ile yerli ve yabancı yatırımcılar arasında 1997 yılında 58 milyon dolar tutarında 13 kontrat imzalanırken, sadece 1998 yılının üçüncü çeyreğinde (Temmuz-Eylül aylarında) 91 milyon dolar tutarında 31 kontrat imzalanmıştır. Kasım 1998 yılında toplam tutarı 113.5 milyon dolar olan 25 kontrat, Ocak 1998 yılında toplam tutarı 25 milyon dolar olan 10 kontrat imzalanmıştır.⁹⁴

Kontratları imzalanan bütün projeler ülke ekonomisinin öncelikli sektörlerine ait olmakta ve 4290 kişi için yeni iş imkanları yaratmaktadır.⁹⁵

Bu projeleri gerçekleştiren yatırımcılar Devlet Yatırım Komitesi tarafından hazırlanan standart ayrıcalık paketinden yararlanmaktadır.

3. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ

Yabancı sermaye yatırımları Kazakistan'a ortak girişim, bağlı işletmeler, devlet şirketlerinin özelleştirilmesi ve kuruluşların yönetim hakkının devredilmesi yollarıyla gelmektedir.

⁹³ "Kazakhstan State...", A.g.e., s. 4.

⁹⁴ Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 101; "Goskominvest Utverdil...", *Panorama*, 13 Kasım 1998, s. 10; "Goskominvest Rekomendoval...", *Panorama*, 8 Ocak 1999, s. 8.

⁹⁵ "Goskominvest Utverdil...", A.g.e., s. 10; "Goskominvest Rekomendoval...", A.g.e., s. 8.

3.1. ORTAK GİRİŞİM (JOINT VENTURE) ÇERÇEVESİNDE

Doğrudan yatırımlar ülkeye esasen ortak girişim şeklinde gelmektedir. Hali hazırda Kazakistan'da 70'i aşkın ülkeden yabancıya ortak eden yaklaşık 2 bin şirket çalışmaktadır.⁹⁶ Kazakistan'ın en büyük ve etkili ortaklarının başında Chevron, British gas, Agip, Mobil ve Samsung gelmektedir.⁹⁷

Yatırımcıların çoğunun dış yatırım yöntemi olarak ortak girişim kurmayı tercih etmelerinin temel nedenleri şöyle sıralanabilir;

1) Yatırımcılar, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ülke ortamında faaliyette buldukları için, çeşitli risklerle karşılaşabilirler. Başta ekonomik ve politik olmak üzere, bu riskleri azaltmak için bazı yatırımcılar ortak girişim yöntemini seçmektedirler.

2) Sermaye, personel ve ekipman konusunda yetersizlikler de yatırımcı firmaları ortak girişim kurmaya yöneltebilir.

3) Uluslararası ortamda, yönetim, AR-GE, pazarlama gibi içsel; ekonomik ve sosyal değişimlere uyum gibi dışsal alanlarda zayıf olan işletmelerin uygulayacakları en uygun strateji ortak girişimlerde bulunmaktır.⁹⁸

3.2. BAĞLI İŞLETMELER ÇERÇEVESİNDE

Bazı şirketler bağlı işletmeler aracılığıyla Kazakistan'da yatırım faaliyetlerinde bulunmaktadır. 1996 yılında Kazakistan'da yabancı yatırımcılara ait 168 bağlı işletme çalışmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 21.

⁹⁷ ICARP, A.g.e.

⁹⁸ Erbay, A.g.e., s. 166.

⁹⁹ ICARP, A.g.e.

Yatırımcıların bağlı işletme biçimini tercih etmelerinin başlıca nedenleri arasında kontrolün tamamen kendilerinde olması isteği, yerli ortaklara olan güvenin yetersizliği ve yerel işletmelerin yapısıdır.¹⁰⁰

3.3. ÖZELLEŞTİRME ÇERÇEVESİNDE

Yabancı yatırımcıların Kazakistan'daki özelleştirme sürecine katılımına ilişkin yasal düzenlemelere göre, bu yatırımcılar özelleştirme işlemlerinin her türüne iştirak edebilirler.¹⁰¹

Kazakistan'da 1996 yılında 33 büyük ölçekli kuruluş özelleştirilmiştir. Bu kuruluşların genel sektörel dağılımları şöyledir:

- Metalurji ve maden kuruluşu 18 adet
- Elektrik santral tesisi 8 adet
- Petrol ve gaz üretim tesisi 2 adet
- Diğer tesisler 5 adet

Bu tesislerden 16'sını 9 ülke paylaşmıştır. Bu ülkeler sırasıyla ABD, İngiltere, İsviçre, İsveç, Belçika, Japonya, Güney Kore, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Rusya'dır.¹⁰²

3.4. KURULUŞLARIN YÖNETİM HAKKININ DEVREDİLMESİ ÇERÇEVESİNDE

Kazakistan'daki bazı işletmeler ileride özelleştirilmek üzere yabancı yatırımcıların idaresine bırakılmaktadır. Ülkedeki tüm üretimin %72.8'i

¹⁰⁰ Erbay, A.g.e., s. 32.

¹⁰¹ ICARP, A.g.e.

¹⁰² TİKA, Avrasya Dosyası, s. 5.

özelleştirilmiş ve idaresi yabancılara bırakılmış tesislerin payıdır. Büyük Britanya, Belçika, İsviçre, Japonya, Güney Kore'de kayıtlı olan şirketlerle bu tür anlaşmalar imzalanmıştır. Yönetim hakkı yabancılara devredilmiş olan işletmeler çoğunlukla Karagandı demirçelik fabrikası (İspat İnt) ve "Jezkazgantsvetmet" Anonim Şirketi (Samsung şirketi) gibi büyük sanayi kuruluşlarıdır.¹⁰³ Bu işletmelerden her biri, 5000'den fazla kişiyi çalıştırmakta ve stratejik sanayi dallarına ait olmaktadır. Bu kuruluşların yabancı yatırımcıların yönetimine devri 1994 yılından beri devam etmektedir.

Bunun nedenleri şu unsurlarla açıklanabilir.

- 1) Devredilen işletmelerin güç mali durumu (büyük borç, özkaynakların yetersizliği, üretimin ve verimliliğin düşüşü);
- 2) Kredi kaynaklarının çekilme imkanının olmaması;
- 3) Kötü yönetim (Kriz şartlarında mevcut olan sistemin işletmelerin yönetimi konusunda kabiliyetsiz kalması).

Kuruluşların yönetim hakkının yabancılara devredilmesi sonucunda yukarıda belirtilen sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür. Yerel işletmeler borçları ödemek, özkaynakları tamamlamak, eski ekipmanı değiştirmek ve üretim hacmini artırmak için yeteri kadar kredi kaynağı almıştır.¹⁰⁴

4. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

1993-1997 döneminde Kazakistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımların toplamı 6.7 milyar dolar düzeyinde iken, kişi başına seviyesi

¹⁰³ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 19.

¹⁰⁴ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 35-36.

400 dolara ulaşmaktadır.¹⁰⁵ Böylece Kazakistan, BDT ülkeleri arasında, doğrudan yabancı yatırımların hacmi açısından Rusya'dan sonra ikinci sırada, kişi başına seviyesi açısından ilk sırada bulunmaktadır. Yabancı yatırımların ülkeye girişi açısından Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırma yapıldığında, Kazakistan'ın Rusya, Polonya ve Macaristan'dan sonra dördüncü sırayı aldığı ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶

Kazakistan'da gerçekleşen yabancı yatırım hacminin yüksek olmasının temel nedeni, ülkenin zengin doğal kaynak potansiyelidir. Yabancı yatırımların %45'i petrol ve doğal gaz, %34'ü madencilik ve metalurji sanayilerine yönelik olarak yapılmıştır. Gıda endüstrisi, elektrik enerjisi üretimi ve haberleşme yabancı yatırımcıların ilgisini çeken diğer alanlardır.¹⁰⁷

1997 yılında Kazakistan'a 1.24 milyar dolar, 1998 yılının ilk dokuz ayında 700 milyon dolar tutarında doğrudan yatırım yapılmıştır. 1999 yılında ülkeye yönelik doğrudan yabancı yatırım hacminin 1.2-1.5 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.¹⁰⁸ Bugüne kadar imzalanan uzun vadeli anlaşmalara göre yatırım paketi 60 milyar doları aşmaktadır.¹⁰⁹

1997 yılında ve 1998 yılının ilk yarısında Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımlarının sektörler göre dağılımı iki tablo şeklinde verilebilir:

¹⁰⁵ "Oil and Gas Sector Direct Investment Hit By 3 B1n", *Oil Watch Dergisi*, s. 5.

¹⁰⁶ Yaroslav Razumov, "V 1997 Godu Kazahstan...", *Panorama*, 20 Kasım 1998, s. 5.

¹⁰⁷ Kazakistan İstatistik Komitesi, *A.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁸ "Kazahstan Prognoziruyet...", *Panorama*, 18 Aralık 1998, s. 2.

¹⁰⁹ Aynur Auyeshanova, "U Kazahstana Nadejny...", *Delovaya Nedelya*, 4 Aralık 1998, s.5.

Tablo 5: 1997 Yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı

	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, milyon dolar	% olarak
Bütün ülke ekonomisine yönelik olarak	1236.4	100
<u>dallara göre:</u>		
petrol ve gaz sanayileri	244.8	19.8
tarımsal ürünlerin işlenmesi	22.2	1.8
haberleşme	5.4	0.4
tarım	0.0	0.0
inşaat	0.1	0.0
ticaret	5.4	0.4
demir dışı metalurjisi	285.7	23.1
demir metalurjisi	498.9	40.4
elektrik enerjisi üretimi	115.8	9.4
diğer	58.1	4.7

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *Statistical Yearbook of Kazakhstan*, Almatı: 1998, s. 397-398.

Tablo 6: 1998 Yılı'nın İlk Yarısında Yapılan Yabancı Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı

	Sabit Sermaye Yatırımları, milyon tenge	% olarak	
		toplam	ülkedeki toplam yatırım hacminin yüzdesi olarak
Bütün ekonomik faaliyetlere ilişkin olarak	13265	100	20.5
<u>dallara göre:</u>			
balıkçılık	35	0.3	0.1
madencilik	5035	38	7.8
yapım sanayii	2670	20.1	4.1
gaz, su ve elektrik enerjisinin üretimi ve dağıtımı	191	1.4	0.3
inşaat	31	0.2	0.1
ticaret, otomobil ve ev eşyalarının tamiri	31	0.2	0.1
otel ve restoranlar	744	5.6	1.1
ulaştırma ve haberleşme	3322	25.1	5.1
finansal faaliyetler	25	0.2	0.03
gayrimenkuller ile ilgili işlemler, işletmelerin kiralanması ve hizmetleri	113	0.9	0.2
devlet yönetimi	7	0.05	0.01
eğitim	133	1	0.2
sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler	862	6.5	1.3
diğer toplumsal, sosyal ve kişisel hizmetler	66	0.5	0.1

Kaynak: "Ob İnostrannih Investitsiyah...", Aziya-Ekonomika i Jizn, Eylül 1998, s. 12.

Tablo'dan görüldüğü gibi, 1998 yılının ilk yarısında yabancıların yoğun yatırım yaptıkları sektörler madencilik (%38), yapım sanayii (%20,1),

ulaştırma ve haberleşme (%25,1) olmaktadır. Tarım sektörüne ise hiç yatırım yapılmamıştır.

4.1. PETROL VE GAZ SANAYİLERİ

Kazakistan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarının %45'inin bu sektöre yöneldiğini açıklamaktadır. Petrol ve gaz sanayilerinde gerçekleşen yabancı yatırımların ülke bazında dağılımı aşağıdaki tablo yardımıyla gösterilebilir:

Tablo 7: Petrol ve Gaz Sanayilerine Gelen Yabancı Yatırımların Ülke Bazında Dağılımı

Ülke	Gerçekleşmiş Yatırım Akımı, milyon ABD doları							Beklenc Yatırımlar milyon ABD \$
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	Toplam	1997
ABD	-	-	217.800	533.580	348.220	237.212	1336.812	493.977
Türkiye	-	-	54.410	54.560	62.590	44.080	215.640	64.985
Almanya	-	-	7.700	11.800	10.000	15.870	45.370	59.110
Kanada	-	-	0.167	4.307	6.0530	10.340	20.867	50.500
Fransa	11.400	32.700	79.200	71.982	37.767	31.324	264.371	1.570
B. Britanya	-	-	-	36.150	79.879	61.485	176.518	44.080
Kıbrıs	0.53	-	0.040	0.653	0.345	-	1.568	5.000
İtalya	-	-	-	47.580	61.220	44.670	123.470	29.195
İsviçre	-	0.800	3.500	4.100	3.850	3.183	15.433	21.300
Hollanda	-	-	-	17.580	18.560	19.559	55.70	4.370
Japonya	-	-	-	-	5.710	6.169	11.880	2.800
Macaristan	-	0.06	0.083	2.258	0.300	-	2.701	1.170
Rusya	-	-	-	-	-	5.400	5.400	57.877
Oman	-	-	4.384	5.495	4.900	5.264	20.025	16.000
Toplam	11.930	33.560	367.300	759.100	639.400	484.540	2295.750	851.942

Kaynak: Oil Watch Dergisi, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Haziran 1998, s. 17.

Görüldüğü gibi, petrol ve doğal gaz sahasındaki büyük yatırımcılar olarak ABD, Fransa, Türkiye, Büyük Britanya, İtalya, Hollanda ve Almanya ilk sıralarda yer almaktadır.

En büyük yatırımcı olarak Mobil şirketi (ABD) görülmektedir. Şirketin Kazakistan'da gerçekleştirdiği toplam yatırım tutarı 1 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁰ Mobil'in katıldığı en önemli projeler Kaspiy Boru Hattı Konsorsiyumu'nun (CPC) inşaatı (%7.5 hissesine sahiptir) ve OKIOC Konsorsiyumu çerçevesinde sondajla petrol çıkarma faaliyetleridir. İkinci büyük yatırımcı, Tengizchevroil ortak şirketi, Tengiz ve Korolev petrol yataklarının işletilmesi için 500 milyon dolar tutarında yatırım yapmıştır.¹¹¹ Türk şirketlerinden TPAO, Kazakistan'da petrol ve doğal gaz rezervlerinin aranması, geliştirilmesi ve üretilmesi amacıyla Munaigaz kazak şirketiyle Kazaktürkmunai ortak şirketini kurmuştur. 7 bölgede arama çalışmaları yürüten TPAO, bu projeler için 213 milyon dolar yatırmış bulunmaktadır.¹¹² Dördüncü büyük yatırımcı Amerikan şirketi Oryx Energy'dir. Bu şirket, Arman ortak şirketi çerçevesinde, petrol üretimini gerçekleştirmektedir. Bunun için Oryx Energy tarafından yapılan toplam yatırım tutarı 110 milyon dolardır.¹¹³

4.2. İNŞAAT SANAYİİ

1997-1998 yıllarında inşaat sanayiine yapılan yabancı yatırımların büyük bir bölümü Kazakistan'ın yeni başkenti Astana'daki sosyal tesislerin inşaatı ve restorasyonu çalışmalarına yönelikti.

¹¹⁰ Elena Dudka, "Kompaniya Mobil...", *Panorama*, 25 Aralık 1998, s. 2.

¹¹¹ Jenis Kenjesuli, "Tengizchevroil Podvel...", *Panorama*, 22 Ocak 1999, s. 6.

¹¹² İgor Demidenko, "Ne "Chevronom" Yedinum," *Delovaya Nedelya*, 4 Eylül 1998, s. 9; Kanpolat, A.g.e., s. 59.

¹¹³ Demidenko, A.g.e., s. 9.

1997 yılında inşaat alanında gerçekleşmiş yabancı sermaye yatırımlarının tutarı 100 bin dolardır. 1998 yılının ilk yarısında bu rakam 408 bin dolara ulaşmaktadır. 1998 yılının ikinci yarısında yürütülmekte olan projeler arasında Suudi Arabistan'a ait yatırım şirketi Central Asia tarafından yapılan ticaret merkezi ve hastane inşaatı (50 milyon dolar), ortak Türk-Amerikan şirketi Bechtel-Enka tarafından yapılan Aktau deniz limanının restorasyonu (74 milyon dolar) ve İngiliz şirketi Millennium Projects LTD'nin katılımıyla gerçekleştirilen akvaparkın inşaatı (44 milyon dolar) vardır.¹¹⁴

4.3. METALURJİ SANAYİİ

Metalurji sanayii önemli ölçüde yabancı sermaye çekmektedir. Bu alanda yatırımlar çoğunlukla metalurji tesislerinin yabancıların yönetimine devredilmesi veya satışı şeklinde yapılmaktadır.

Ülkenin temel bakır üretimini gerçekleştiren Jezkazgantsvetmet metalurji kompleksi ve Balhaşmış bakır zenginleştirme tesisi Güney Kore şirketi olan Samsung tarafından satın alınmıştır. İleride Samsung şirketi Jezkazgantsvetmet'in restorasyonu için 200 milyon dolar tutarında, Samsung-Deutschland şirketi ise Balhaşmış'ın yenilenmesi için 700 milyon dolar tutarında yatırım yapmayı planlamaktadır.¹¹⁵

Diğer büyük yatırımcı olan Hindistan'a ait Ispat International Şirketi, 40 bin kişinin çalıştığı Karagandı metalurji kombinasını satın almıştır.¹¹⁶

¹¹⁴ "Investitsionnaya Kompaniya...", *Panorama*, 18 Eylül 1998, s. 5; "V Naçale 1999 Goda...", *Panorama*, 11 Eylül 1998, s. 9; "Angliyskaya Kompaniya...", *Panorama*, 18 Aralık 1998, s. 10.

¹¹⁵ Tulegen İzdibayev, "V Rabote Vistavki...", *Panorama*, 9 Ekim 1998, s. 9.

¹¹⁶ TİKA, *Avrasya Dosyası*, s. 3.

Bunların dışında Aktubinsk krom, Üst-Kamenogorsk çinko-kurşun fabrikaları yabancı şirketlere kiraya verilmiştir.¹¹⁷

4.4. MADENCİLİK SEKTÖRÜ

Bu sektörde yabancı yatırımcılar öncelikle altın, çinko-kurşun, krom, bakır ve alüminyum alanlarını tercih etmektedir. Yabancı şirketlerden Cameco uranyum, ACG altın, Santa Fe Pasific altın, Metallgesellschaft çinko-kurşun alanlarında yatırım yapma kararı almışlardır.¹¹⁸ Kazakistan'ın kuzeyinde bulunan Şaymerden çinko-kurşun yatağının araştırılması için İrlanda ile Şaymerden ortak şirketi kurulmuştur. 1996 yılından beri bu şirket çalışmalar için 3 milyon dolar yatırmış bulunmaktadır.¹¹⁹

Agadır bölgesinde bulunan zengin altın ve bakır yataklarının araştırılması için Avustralya'ya ait BHP World Exploration şirketi ile bir anlaşma imzalanmıştır. Bu şirket sözkonusu projede %51 hissesine sahip olmak için araştırma çalışmalarına yönelik 1.75 milyon dolar tutarında yatırım yapacaktır.¹²⁰

4.5. BANKACILIK SEKTÖRÜ

Yabancı yatırımcıların dikkatini çeken diğer bir sektör bankacılıktır. 1995 yılı itibarıyla bu sektöre gelen yabancı yatırımların tutarı 32 milyon dolardır.¹²¹ 1997 yılında Kazakistan'da yabancı sermaye katımlı 20 banka ve yabancı bankalara ait 13 temsilcilik faaliyet göstermiştir.¹²² Günümüzde ise

¹¹⁷ DEİK, A.g.e., s. 7.

¹¹⁸ DEİK, A.g.e., s. 7.

¹¹⁹ "Kazahstansko-İrlandskoye SP...", *Panorama*, 15 Ocak 1999, s. 8.

¹²⁰ "BHP Obyedinyayetsya s KazMinKo," *Biznes Kazahstan Dergisi*, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998, s. 27.

¹²¹ TİKA, *Avrasya Dosyası*, s. 3.

¹²² Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 99-100.

yabancı sermaye katımlı bankaların sayısı 24'e ulaşmıştır. Kazakistan'da faaliyette bulunan bütün bankaların sayısı 76'dır.¹²³

Ağustos 1995'te yürürlüğe giren "Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Kanunu"na göre, yabancı bankalar Kazakistan'da şube açma hakkına sahip değildir. Fakat, temsilcilik ile muavin ve ortak banka açabilirler. Aynı Kanun'a göre, ülke bankacılık sistemi içinde yabancı sermayenin oranı %25'i aşamaz. Günümüzde bu oran %18'e ulaşmıştır. Ancak Kazakistan Ulusal Bankası (NBK) yabancı sermayenin ülke bankacılık sistemine katılım limitini %50'e çıkarmayı düşünmektedir.¹²⁴ Böylece sektörün özsermayesinin artırılması ve banka hizmetlerinin uluslararası standartlara çıkartılması hedeflenmektedir.

Kazakistan'da faaliyet gösteren yabancı bankalar arasında şunlar vardır:

- ABN AMRO Bank (Hollanda ortaklı)
- Citibank (Amerikan ortaklı)
- Societe Generale (Fransız ortaklı)
- Almatı Merchant Bank (Hollanda ortaklı)
- KZI-Bank (Kazkommerts-Ziraat International)
- Türk-Kazak International Bank
- Alma-Ata International Bank (Türk Ortaklı)
- TexaKaBank (Amerikan-Kazak Ortak Bankası)
- Alfa Bank (Rus ortaklı)
- Deutsche Bank AG
- Dresdner Bank
- Europe Development Bank
- Credit Commercial de France
- Union Bank of Switzerland.¹²⁵

¹²³ "Sovokupny İnostranny...", *Panorama*, 6 Kasım 1998, s. 8.

¹²⁴ "Sovokupny İnostranny...", *A.g.e.*, s. 8.

¹²⁵ TİKA, *Kazakistan Ülke Raporu*, s. 42-43; Şoraulı ve Mahat, *A.g.e.*, s. 99; DEİK, *A.g.e.*, s.8.

4.6. ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME SEKTÖRÜ

Bu sektöre yönelik yabancı sermaye yatırımları ülkenin ulaştırma ve haberleşme altyapısının modernizasyonu için büyük önem taşımaktadır.

Ulaştırma alanında en büyük projeler Kazakistan'ın stratejik gelişme kaynağı olan petrolü dünya piyasasına ulaştıracak boru hatlarının kurulmasına ilişkindir. Bunların başında Kaspiy Boru Hattı Konsorsiyumu çerçevesinde Tengiz petrol yatağı ve Novorossiysk limanını (Rusya) bağlayacak petrol boru hattının inşası gelmektedir. Bu Konsorsiyum'a ülke olarak Rusya, Kazakistan ve Oman; şirket olarak Chevron, Mobil Oil, Oryx, LUKArco, Rosneft-Shell Caspian Ventures, Agip, British Gas ve Kazakoil-Amoco katılmaktadır. Kazakistan Konsorsiyum'a %19 oranıyla katılmaktadır.¹²⁶ Uzunluğu 1580 km olacak petrol boru hattının kapasitesi 2010 yılından sonra yılda 67 milyon tona ulaşacaktır. Projenin toplam değeri 4 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır.¹²⁷

Bunun dışında, Kazakistan-Türkiye petrol boru hattının kurulmasına ilişkin projenin teknik ve ekonomik yönünü kapsayan bir çalışma yapılmaktadır. Bu proje ABD ile Kazakistan Devlet Başkanları arasında imzalanan Kazak Petrol Ürünleri ve Pazarlanması konusunda bir Anlaşma çerçevesinde yürütülmektedir.¹²⁸ Projenin toplam değeri 2-4 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.¹²⁹

¹²⁶ "Realizatsiya Proyekta KTK...", *Panorama*, 16 Ekim 1998, s. 1.

¹²⁷ "Realizatsiya Proyekta KTK...", *A.g.e.*, s. 1; Oleg He, "Chevron Pozitivno...", *Panorama*, 6 Kasım 1998, s. 9.

¹²⁸ TİKA, *Kazakistan Ülke Raporu*, s. 23.

¹²⁹ "Turtsiya i Kazahstan...", *Panorama*, 22 Ocak 1999, s. 4.

Ulaştırma sektörüne yapılan diğer bir yatırım, ortak Türk-Amerikan şirketi Bechtel-Enka tarafından gerçekleştirilen Aktau deniz limanının restorasyonudur. Bu projenin toplam değeri 74 milyon dolardır.¹³⁰

Kazakistan'ın ulaştırma alanına girmek isteyen yatırımcılar arasında İsveç şirketi Volvo ve Alman şirketi Daimler-Benz bulunmaktadır. Volvo Kazakistan'da otomobil üretimini yapmayı, Daimler-Benz ise otobüs montaj fabrikasını kurmayı ve uçak filosunu modernize etmeyi planlamaktadır.¹³¹

Ülkenin telekomünikasyon şebekesinin modernizasyonu ve geliştirilmesi için hazırlanan Ulusal program 8 stratejik projeyi kapsamaktadır. En önemli projelerden biri Ulusal enformasyon süperhattının kurulmasıdır. Bu proje Kazaktelekom ve Alman şirketi Siemens AG tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Genel olarak, bu projenin hedefleri Güneydoğu Asya, Orta Asya ve Avrupa ülkeleri arasında uluslararası enformasyon akımının transitini sağlamak, Kazakistan'ın bütün bölge merkezlerini kapsayan ve Rusya, Özbekistan, Çin ve Kırgızistan'a yönlenebilir şehirlerarası hat şebekesini kurmaktır. Süperhattın kurulması ile kaliteli ve güvenilir dijital iletişim kullanma imkanı sağlanacaktır.

Projenin ilk aşaması 1997-1998 yıllarında tamamlanmıştır. Bu süre içerisinde uzunluğu 1750 km ve yatırım değeri 28 milyon dolar olan hattın bir bölümü kurulmuştur.¹³² Almatı, Taldıkorgan, Jambıl ve Güney Kazakistan'ı bağlayan bu bölüm aynı zamanda Trans Asya Avrupa Fiber Optik Kablo Sistemi (TAE) projesinin bir kısmını oluşturmaktadır.¹³³

¹³⁰ "V Naçale 1999 Goda...", A.g.e., s. 9.

¹³¹ Elena Dudka, "Predstaviteli Kompaniy...", *Panorama*, 4 Aralık 1998, s. 10; "Tsentralnaya Aziya...", *Panorama*, 13 Kasım 1998, s. 10.

¹³² Kuat Andagulov, "Novaya Supermagistral," *Delovaya Nedelya*, 4 Eylül 1998, s. 8.

Çin'den başlayarak Almanya'ya kadar 20 ülke üzerinden geçen TAE hattı üstün kaliteli dijital kanallar vasıtasıyla Kazakistan'ı dünyanın bütün ülkeleriyle bağlayacaktır.¹³⁴

Projenin ikinci aşamasında (1998-2001), süperhattın batı kısmının kurulması ve donatımının sağlanması öngörülmektedir. Buna ilişkin ortaklar arasında bir çerçeve sözleşme imzalanmıştır. Bu aşamadaki yatırım hacmi 38.5 milyon dolara ulaşmaktadır.¹³⁵

Bu proje dışında Siemens AG Kazakistan'da bilgisayar ve fiber optik kablo üretecek 2 fabrika kurmayı hedeflemektedir. İki projenin toplam tutarı 4-6 milyon Alman markı arasındadır.¹³⁶

Ulusal programa dahil edilen diğer bir proje, Kazaktelekom ve Kanada şirketi Nortel arasında Mayıs 1998'de imzalanan sözleşme çerçevesinde Almatı şebekeleri için modern dijital telekomünikasyon donatımının (SDH) sağlanması ve kurulmasıdır. İmzalanan sözleşme kanallar vasıtasıyla uluslararası iletişim imkanlarını batı ülkelerine kadar genişletmektedir.¹³⁷

Kazaktelekom'un Özbek ortaklarıyla gerçekleştirdiği Aloka-Daewoo projesine uygun olarak, Almatı'da Daewoo üretimi telefon sistemleri kurulmaktadır.¹³⁸

¹³³ Oleg Kim, "V Blijayşih Planah-Modernizatsiya Telekommunikatsiy," *Biznes Kazahstan Dergisi*, s. 41.

¹³⁴ Adil Djalilov, "Naçala Rabotat...," *Panorama*, 16 Ekim 1998, s. 9.

¹³⁵ Andagulov, A.g.e., s. 8.

¹³⁶ Kuat Andagulov, "Obnadejıvayıuşıye Faktı," *Delovaya Nedelya*, 30 Ekim 1998, s. 6.

¹³⁷ Kim, A.g.e., s. 41-42.

¹³⁸ Kim, A.g.e., s. 42.

Kazakistan'da ulusal uydu haberleşme sisteminin inşası için Kazaktelekom ve İsrail şirketi Gilat Satellite Networks Ltd. arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Intelsat uydu sisitemi ile çalışan ve dijital teknoloji kullanan uydu şebekesi Kazakistan'da 250 şehir ve köye telefon, faksimil ve bilgi hizmetleri sağlayacaktır. Ortakların 17 Temmuz 1998'de imzaladığı memoranduma göre, Gilat şirketi the Nationwide Satellite Network projesi için 6.2 milyon dolar yatıracaktır. Proje 1 Eylül 1998'de başlayıp 18 ayda tamamlanacaktır. Ayrıca Gilat İsrail ve Almatı'da Kazaktelekom mühendis ve teknisyenleri için yoğun bir eğitim programını düzenlemeyi ve Almatı'da bir iş merkezi açmayı planlamaktadır.¹³⁹

Telekomünikasyon alanında Kazakistan'ın diğer bir stratejik partneri Amerikan şirketi AT&T'dir. 1993 yılında Kazakistan ve ABD Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma gereğince komünikasyon sistemleri kurulmasına ilişkin açılan ihalede Kazahinformtelekom ve AT&T kazanmıştır. Bu projeyi gerçekleştirmek için Kazahinformtelekom ve AT&T şubesi olan Lucent Technologies ortak şirket (Nursat) kurmuşlardır. Sözleşmeye uygun olarak, AT&T Kazakistan'a 11 milyon dolar değerinde ekipman getirmiş ve 6.5 milyon dolar tutarında çalışmalar yapmıştır.¹⁴⁰

Ülkenin haberleşme sektöründe faaliyet gösteren diğer büyük yatırımcılar Ericsson, IBM, Motorola ve Ascend Communications, Inc. (ABD) şirketleridir. Gelecekte bu şirketler Kazakistan'daki faaliyetlerini genişletmeyi planlamaktadır.

Telekomünikasyon alanına yapılan yatırımlar içinde Türk yatırımları büyük öneme sahiptir. Netaş ile kurulan Kazak-Türk şirketi Vesnet bu

¹³⁹ "Kazakhtelecom Signs Satellite Contract," *Business Kazakhstan Dergisi*, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998, s. 31.

¹⁴⁰ Adil Urmanov, "Ne Boltay," *Delovaya Nedelya*, 30 Ekim 1998, s. 11.

alanda üretime yönelik teknolojik yatırım yapmaktadır.¹⁴¹ Netaş'ın Kazakistan'da 3 sözleşme çerçevesinde gerçekleştirdiği toplam yatırım tutarı 63.2 milyon dolardır.¹⁴²

Bunun yanında, Alcatel-Teletaş, Uralsk'ta 3 milyon dolar değerinde kırsal radyo projesini tamamlamıştır. Heskablo ise, HRS-Kazbek ortak telefon kablosu imalatı projesini 1994 yılında tamamlamıştır. Bu anlaşma 20 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.¹⁴³

5. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE VE BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

5.1. ÜLKELERE GÖRE DAĞILIM

Kazakistan'a 70'i aşkın ülkeden yabancı sermaye yatırımları gelmektedir. 1993-1997 döneminde ve 1997 yılında Kazakistan'a gelen doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımına ilişkin veriler 2 tablo şeklinde verilebilir.

¹⁴¹ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 41.

¹⁴² Netaş, 1998 Faaliyet Raporu, s. 13.

¹⁴³ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 42.

Tablo 8: 1993-1997 Yıllarında Kazakistan'a Gelen Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, milyon dolar	% olarak
ABD	1900	28.4
Güney Kore	1500	22.4
Büyük Britanya	1000	14.9
Türkiye	600	8.9
Kanada	500	7.5
Çin	313	4.7
Fransa	134	2
Diğer ülkeler	753	11.2
Toplam	6700	100

Kaynak: "Oil and Gas Sector..." Oil Watch Dergisi, s. 5; "75 Let Spustya," Delovaya Nedelya, 30 Ekim 1998, s. 13; Elena Dudka, "Tovarooborot Kanadı...", Panorama, 27 Kasım 1998, s. 5; Elena Dudka, "Dlya Kazahstana...", Panorama, 11 Eylül 1998, s. 5.

Tablo 9: 1997 Yılında Kazakistan'a Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ükelere Göre Dağılımı

Ülke	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, milyon dolar	% olarak
Japonya	381.5	30.9
Büyük Britanya	241.4	19.5
ABD	207.4	16.8
Güney Kore	137.5	11.1
Hollanda	85.5	6.9
Almanya	44	3.6
Türkiye	42.6	3.4
Çin	17	1.4
İsviçre	9.6	0.8
Fransa	8.6	0.7
İtalya	2.3	0.2
Norveç	1.6	0.1
Rusya	1.6	0.1
Diğer ülkeler	55.8	4.5
Toplam	1236.4	100

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *Statistical Yearbook of Kazakhstan*, s. 399-400.

Görüldüğü gibi, 1993-1997 döneminde en büyük yatırımcı ülkeler ABD, Güney Kore, Büyük Britanya ve Türkiye olup, 1997 yılında büyük yatırımcılar olarak Japonya, Büyük Britanya, ABD ve Güney Kore ilk sıralarda yer almaktadır.

5.2. BÖLGE BAZINDA DAĞILIM

1998 yılının ilk yarısında Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımlarının bölge bazında dağılımı aşağıdaki tablo yardımıyla gösterilebilir.

Tablo 10: 1998 Yılı'nın İlk Yarısında Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölge Bazında Dağılımı

Bölge	Yabancı Yatırımlar, milyon tenge	% olarak	
		toplam	bölgedeki toplam yatırım hacminin yüzdesi olarak
Kazakistan Cumhuriyeti	13265	100	20.5
Akmola	-	-	-
Aktöbe	1183	8.9	25.7
Almatı	1138	8.6	39.2
Atırau	315	2.4	1.7
Doğu Kazakistan	560	4.2	23.4
Jambıl	-	-	-
Batı Kazakistan	106	0.8	28.1
Karaganda	368	2.8	9.2
Kızıl - Orda	1826	13.8	68.7
Kostanay	-	-	-
Mangistau	3162	23.8	63.9
Pavlodar	1204	9.1	53.8
Kuzey Kazakistan	-	-	-
Güney Kazakistan	228	1.7	26.3
Astana şehri	2745	20.7	16.1
Almatı şehri	430	3.2	20.6

Kaynak: "Ob İnostrannih Investitsiyah...", Aziya-Ekonomika i Jizn, s. 12.

Görüldüğü gibi, ülkedeki toplam yabancı yatırım hacminden en büyük payı Mangistau bölgesi (%23.8), Astana şehri (%20.7) ve Kızıl-Orda bölgesi (%13.8) almaktadır. Bütün bölgelere ait toplam yatırım hacmindeki oranlar incelenirse, yabancı yatırımlar Kızıl-Orda (%68.7), Mangistau (%63.9) ve Pavlodar (%53.8) bölgelerinde ağırlık kazanmaktadır.

Mangistau ve Aktöbe bölgelerinde yabancı yatırımlar çoğunlukla petrol ve doğal gaz üretim tesislerinin inşaatında kullanılmaktadır. (sırasıyla %82 ve %94). Batı Kazakistan bölgesinde yabancı yatırımların %77'si petrol boru hatlarının inşaatına, Pavlodar bölgesinde ise %58'i metalurji sanayiine yönelik olarak yapılmaktadır. Diğer bölgelerde yabancı yatırımlar gıda endüstrisi, tütün mamulleri üretimi, otelcilik ve restoran zincirinin gelişmesi, ulaştırma ve haberleşme alanlarına yöneliktir.¹⁴⁴

5.3. ASTANA ÖZEL EKONOMİK BÖLGESİNE YAPILAN YATIRIMLAR

Astana Özel Ekonomik Bölgesi Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından alınan 9 Ekim 1996 tarihli kararname ile kurulmuştur.¹⁴⁵ Astana Özel Ekonomik Bölgesi Astana şehrinin idari sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Bölge büyük sanayi potansiyeli ve yüksek kaliteli kadroya, modern ulaştırma ve haberleşme altyapısına sahiptir. Ayrıca politik ve sosyal yönden istikrarlıdır. Bölge içinde öncelikli alanlara yatırım yapan tüzel ve gerçek kişilere önemli vergi ve gümrük ayrıcalıkları sağlanmaktadır. Bu faktörler önemli ölçüde yabancı sermaye çekmektedir.

Genel olarak, yabancı yatırımcılar bölgede ortak girişim kurarak faaliyette bulunmaktadır. 1996 yılında bölgede 19 ortak şirket faaliyet gösterirken, 1997 yılında bu şirketlerin sayısı 40'a ulaşmıştır.¹⁴⁶ 1997 yılında

¹⁴⁴ "Ob Inostrannih Investitsiyah...", *Aziya-Ekonomika i Jizn*, s. 12.

¹⁴⁵ Kazakistan İstatistik Komitesi, *A.g.e.*, s. 54.

¹⁴⁶ Kazakistan İstatistik Komitesi, *A.g.e.*, s. 99.

bölgeye gelen yabancı yatırımların hacmi 67.4 milyon dolara, toplam yatırımlar içindeki oranı %26.2'ye ulaşmıştır.¹⁴⁷

Yabancı yatırımcılar için en çekici alan inşaat sanayiidir. Bu alana gelen yabancı sermaye yatırımlarının bölgedeki toplam yabancı yatırım hacmi içinde oranı %52'dir (35.3 milyon dolar).¹⁴⁸ İnşaat sektöründe faaliyet gösteren en büyük 6 yabancı şirket ve gerçekleştirdiği projeler aşağıda sıralanmaktadır:

- Mabetex (İsviçre), hükümet ve Parlamento binalarının restorasyonu ve Cumhurbaşkanı konutunun inşaatı;
- Fintraco (Türkiye), Ulusal petrol ve gaz şirketi Kazakoil için binalar, bazı bakanlıklar için evler ve 200-odalık otel;
- Okan Holding-İsot (Türkiye), 600-odalık otel ve 250 dairelik konut birimi;
- Ahsel (Türkiye), 718 dairelik konut birimi;
- TechnoART (Çek Cumhuriyeti), eski Öğrenci Sarayı'nın restorasyonu;
- Fitzpatrick International Limited (Büyük Britanya), 240 yataklı hastanenin inşaatı.¹⁴⁹

1998 yılının Ocak ve Şubat aylarında Astana'ya yapılan toplam yatırımların hacmi 21.55 milyon dolardır. Bunun içinde yabancı yatırımların toplamı 4.6 milyon dolardır. 1997 yılının aynı dönemiyle karşılaştırma yapılırsa, yabancı yatırım hacmi %82,2 oranında artmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 69.

¹⁴⁸ "Intensive Construction...", Focus Central Asia Dergisi, Cilt no: 1, Sayı no: 9-10, Mayıs 1998, s. 39.

¹⁴⁹ "Intensive Construction...", A.g.e., s. 39.

¹⁵⁰ "Investments: Primary Sponsor - the State," Focus Central Asia Dergisi, s. 30.

Astana Özel Ekonomik Bölgesi'nde yabancı yatırımcılara verilen ayrıcalık ve garantiler Doğrudan Yatırımlara Devlet Desteği Kanunu tarafından düzenlenmektedir.

Astana Özel Ekonomik Bölgesi'nde (ÖEB) uygulanan muafiyet sistemi şöyle açıklanabilir:

- 1) Astana ÖEB'nde kayıtlı olan tüzel kişilere uygulanan KDV oranı %20'dir. Kazakistan'ın geri kalan bölümünde ise bu oran %30'dur.
- 2) Hükümetin 13.11.1996 tarih ve 1381 sayılı kararnamesine göre, Astana'da sosyal tesislerin inşaatını yapan şirketler 5 yıla kadar süre içinde gelir, toprak ve emlak vergisinden tamamen muaf tutulmaktadır.
- 3) Tüzel kişilere ait vergilendirilmiş karın %10'unu aşmayan miktar bütçe dışı fon olan "Yeni Başkent'e yöneldiğinde, bu miktar vergilendirilmiş kardan düşülebilir.
- 4) Anlaşma imzalanmasından itibaren 5 yıl içerisinde gelir, toprak ve emlak vergisinde %100'e kadar oranda, sonraki 5 yıl içerisinde %50'ye kadar oranda indirim yapılmaktadır.
- 5) Astana ÖEB'ne getirilen yerli ve ithal mallar gümrük mevzuatına uygun olarak, gümrük vergilerinden ve ekonomi politikası tedbirlerinden muaf tutulmaktadır.
- 6) Tamamen Astana ÖEB'nde üretilen veya gümrük mevzuatındaki kriterlere göre işlenen mallar Kazakistan Cumhuriyeti sınırları dışına ihraç edildiğinde veya ülkenin gümrük bölgesinin geri kalan bölümüne gönderildiğinde gümrük vergilerinden ve ekonomi politikası tedbirlerinden muaf tutulmaktadır.¹⁵¹

¹⁵¹ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 79-80.

Astana Şehrinin Gelişme Öncelikleri şunlardır:

1. Şehir için enerji temin edilmesi ve modern teknoloji kullanılarak enerji temininin gelişmesi,
2. Su temini ve kanalizasyon,
3. Şehir için modern telekomünikasyon araçlarının sağlanması,
4. Uygun hizmet sistemiyle Almatı-Astana anayolunun inşaatı,
5. Dolambaçlı yol ve İşim üzerinden köprülerin inşaatı,
6. Uluslararası havalimanının inşaatı,
7. İş ve ticaret merkezleri ve uluslararası seviyede otellerin kurulması,
8. Konut yapımı,
9. Modern inşaat sanayii temelini gelişmesi.¹⁵²

Tablo 11: Astana'da Bulunan Ortak ve Yabancı Şirketlerin Dış Ekonomik Faaliyetleri

Gösterge	Hesap birimi	1996	1997
Ortak Şirketlerin Sayısı	Birim	19	40
Şirketin kayıtlı sermayesi içinde yatırımcının katılım payı	bin tenge	54944.7	140918.8
Üretilen mal (hizmet) miktarı, cari fiyatlarla	bin tenge	63503.9	244050.0
Çalışan sayısı	kişi	280	1051
İhracat	bin ABD doları	961.4	991.2
İthalat	bin ABD doları	960.6	21568.3
İç piyasada mal (hizmet) satışı	bin tenge	255082.3	1777638.5
Sermaye yatırımları	bin tenge	19623.3	207289.0

Kaynak: Kazakistan İstatistik Komitesi, Kazahstan: S Novoy Stolitsej - K Novım Rubejam, s. 99.

¹⁵² Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 81.

6. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA SAĞLANAN KREDİLER

Kazakistan'da gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları için kredilerin büyük bir bölümünü Dünya Bankası, EBRD, IFC, Asya Kalkınma Bankası ve Türk Eximbank sağlamaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarına sağlanan kredilerin kuruluşlara ve ülkelere göre dağılımı aşağıda verilmektedir.

<u>Kredi Kuruluşu</u>	<u>Tarihi</u>	<u>Tutarı (dolar)</u>
DÜNYA BANKASI		
Teknik Yardım Kredisi	15.10.1993	38.000.000
Şehiriçi Ulaşımını Geliştirme Kredisi	06.06.1993	40.000.000
Petrol ve Gaz Sektörünü Geliştirme Kredisi	12.06.1994	157.000.000
Sosyal Güvenlik Projesi	12.06.1995	41.100.000
Finansal Sektör ve Kuruluşları Geliştirme Kredisi	31.07.1995	62.000.000
Teknik Yardım Kredisi	31.07.1995	1.300.000
Tarımsal Sulama Sistemi Kredisi	01.06.1996	20.000.000
Özen Petrol Yatağının Rehabilitasyonu Kredisi	1997	109.000.000
Sulama ve Drenaj Sistemini Geliştirme Kredisi	1997	80.000.000
Hazineciliğin Modernizasyonu Kredisi	1997	15.800.000
	Toplam	564.200.000
JAPON EXIMBANK		
Ispat-Karmet Metalurji Kompleksi Kredisi	01.03.1995	128.900.000
Drujba İstasyonunun Yenilenmesi Kredisi	1998	72.000.000
	Toplam	200.900.000
ASYA KALKINMA BANKASI		
Sosyal Yardım	12.12.1994	40.000.000
Özel Teknik Yardım	12.12.1994	20.000.000
Tarımı Geliştirme Kredisi	11.12.1994	100.000.000
Almatı-Astana Otoyolunun Yenilenmesi Kredisi	18.10.1996	50.000.000
Tarımı Geliştirme Kredisi	1998	55.000.000
	Toplam	265.000.000

JAPON EKONOMİK İŞBİRLİĞİ AJANSI

Astana Havalimanının Yenilenmesi Kredisi	1998	170.000.000
--	------	-------------

AVRUPA İMAR VE KALKINMA BANKASI

Ev Aletleri Üretimi İçin Yatırım Kredisi (Kramds-Simtel/Kazak Türk Ortak Girişimi)	01.05.1995	16.000.000
Teknik Yardım	31.12.1995	3.545.000
Aktau Limanının Yenilenmesi Kredisi	1996	54.000.000
Yerel Banka İçin Konvertibl Kredi	1998	40.000.000
Karaganda Enerji Şirketi Kredisi	1998	40.000.000
Ispat-Karmet Metalurji Kompleksi Kredisi	09.09.1998	225.000.000
Ispat-Karmet Metalurji Kompleksi Kredisi	1998	135.000.000
Toplam		513.545.000

TÜRK EXIMBANK

Mal İhracı ve Yatırım Kredisi	20.08.1992	200.000.000
İnşaat Kredisi	1996	40.000.000
Toplam		240.000.000

IFC

Ispat-Karmet Metalurji Kompleksi Kredisi	1998	315.000.000
İnşaat Kredisi	1998	250.000
Toplam		315.250.000

JAPON OECF BANK

Demiryolu Taşımacılığını Geliştirme Kredisi	05.12.1995	68.000.000
---	------------	------------

ALMAN KEW BANK

Şehiriçi Otobüs Taşımacılığı Kredisi	27.12.1995	4.400.000
--------------------------------------	------------	-----------

SUUDİ ARABİSTAN

Astana'da Parlamento Binasının Restorasyonuna Yardım	1998	15.000.000
---	------	------------

İSLAM KALKINMA BANKASI

Almatı-Astana Otoyolu Projesinin Gelişmesine Yardım	1998	295.500
---	------	---------

Almatı-Astana Demiryolu Projesinin Gelişmesine Yardım	1998	290.000
	Toplam	585.500

GENEL TOPLAM **2.356.880.500**

Kaynak: TİKA, *Avrasya Dosyası*, s. 4-6; Şoraulı ve Mahat, *A.g.e.*, s. 112; "Investitsionnaya Kompaniya...", *Panorama*, 18 Eylül 1998, s. 5; "EBRR Budet...", *Panorama*, 25 Eylül 1998, s. 7; "Blajen Tot...", *Delovaya Nedelya*, 2 Ekim 1998, s. 4; "EBRR Udvoil...", *Delovaya Nedelya*, 2 Ekim 1998, s. 5; "MFK Okazıvayet...", *Delovaya Nedelya*, 13 Kasım 1998, s. 3; *Focus Central Asia Dergisi*, Cilt no: 1, Sayı no: 9-10, Mayıs 1998, s. 30-31, 52.

7. KAZAKİSTAN'IN YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞMESİ İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Kazakistan'da yatırım ikliminin iyileşmesi için çeşitli tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler yabancı yatırımlar ile ilgili yasal düzenlemeleri ve yatırım politikası tedbirlerini kapsamaktadır.

7.1. ÜLKENİN STRATEJİK GELİŞME PROGRAMI "KAZAKİSTAN 2030"

Kazakistan'ın yatırım ikliminin iyileşmesi için alınan tedbirlerin temelini 1997 yılında Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev tarafından hazırlanan ülkenin stratejik gelişme programı "Kazakistan 2030" oluşturmaktadır. Kazakistan halkına mesaj niteliğinde olan bu programda bağımsız Kazakistan'ın yeni tarihi analiz edilmiş ve gelecek 30 yıl içerisinde ülkenin temel gelişme yolları belirlenmiştir. Bu çerçevede geliştirilen uzun vadeli önceliklerden biri yabancı yatırımların ve iç tasarrufların yüksek düzeyde bulunduğu açık piyasa ekonomisine dayanan ekonomik büyümedir. Diğer bir deyişle, Kazakistan ekonomisinin büyüme stratejisi güçlü piyasa ekonomisi ve önemli miktarda yabancı yatırımların çekilmesi üzerinde kurulmaktadır.

Doğal kaynakların işlenmesi, altyapı, haberleşme ve enformasyon alanları ekonomik büyüme, sosyal alan ve Kazakistan'ın dünya topluluğuna entegrasyonu üzerindeki etkileri açısından stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle, sözkonusu alanlara yabancı yatırımların çekilmesi programda öncelikli hedef olarak görülmektedir. Ayrıca ülkeye gelen yabancı yatırımların korunması ekonomik büyüme stratejisinin dayandığı 10 temel ilkelerden biridir.

Kazakistan'ın büyük bölgelerarası ulaşım merkezi olarak konumu yabancı yatırımlar için daha liberal bir rejimin kurulmasını gerektirmektedir. Bu ise gerekli miktarda mali kaynaklar, bilgi ve teknolojinin ülkeye gelmesini sağlayacaktır.

Yabancı yatırımların gelmesini en çok teşvik edecek faktör, etkili ve sıkı olarak yerine getirilen yasalarla açık ve liberal yatırım politikasıdır. Programa göre, böyle bir politikanın hazırlanması ülkenin temel hedeflerinden biri olacaktır.¹⁵³

7.2. DİĞER TEDBİRLER

Yabancı yatırımları ülkeye çekmek için yapılan yasal düzenlemelerin başında Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanan 28.02.1997 tarihli "Doğrudan Yatırımlara Devlet Desteği Kanunu" gelmektedir.

Bu Kanun'a göre Kazakistan'da tesisleri işleten, inşaat ve yatırım faaliyetlerini gerçekleştiren tüzel ve gerçek kişiler çeşitli kolaylıklardan yararlanabilmektedir. Doğrudan yatırımlara devlet desteğinin amacı ekonominin öncelikli sektörlerinde mal ve hizmet üretiminin hızlı gelişmesini sağlamak için uygun yatırım ikliminin yaratılmasıdır.¹⁵⁴

¹⁵³ Nursultan Nazarbayev, *Kazakistan-2030*, Almatı: Bilim Yayınevi, 1997, s. 139.

¹⁵⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 31.

Doğrudan yatırımlara devlet desteği şunları kapsamaktadır:

- 1) yatırım faaliyetleri için devlet garantileri,
- 2) çeşitli ayrıcalık ve kolaylıklar,
- 3) yatırımlarla ilgili tek yetkili devlet kuruluşu olan Devlet Yatırım Komitesi'nin uygulamalarıdır.¹⁵⁵

Bu kanun çerçevesinde yabancı yatırımcılara sağlanan kolaylıklar şunlardır;

1. Devlet tarafından yapılan aynı bağışlar,
2. Anlaşma imzalanmasından itibaren 5 sene içerisinde gelir, toprak ve emlak vergisinde %100'e kadar oranda, sonraki 5 sene içerisinde %50'ye kadar oranda indirim,
3. Yatırım projesinin gerçekleştirilmesi için gereken teçhizat, hammadde ve diğer malzeme ithalatında tam veya kısmi gümrük vergisi muafiyetidir.¹⁵⁶

Kazakistan Cumhuriyeti tarafından verilen garantiler yatırımcıların çıkarlarının korunmasına yöneliktir. Bu garantiler aşağıda sıralanmaktadır.

1. Yatırımcının, şirketin kayıtlı sermayesi içindeki katılım payını veya hisseleri kullanma hakkını, bu pay veya hisselerin satışı sonucu elde edilen sermaye, kar veya gelirleri transfer etme hakkını sınırlamamak (vergi ödemeleri ve diğer her türlü zorunlu ödemeler yapılmak şartıyla),
2. Yatırım projesine uygun olarak yatırımcı tarafından üretilen mal veya hammadde satışını kontrol eden devlet monopollerini

¹⁵⁵ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 31.

¹⁵⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 32.

- yaratmamak,
3. Yatırım projesine uygun olarak yatırımcı tarafından üretilen mal veya hammadde satışı sırasında fiyatları denetleme veya düzenleme tedbirlerini almamak,
 4. Yatırımcının milli para birimi veya döviz cinsinden banka hesabı açmasını, milli parayı dövize veya dövizini milli paraya çevirmesini engellemek,
 5. Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak, yatırımcıların korunmasına ve ürettikleri malların rekabet gücünün artırılmasına yönelik gümrük düzenlemesi tedbirlerini uygulamak,
 6. Yatırımların ve yatırımcıların kar (gelir), temettü, hak ve kanuni çıkarlarının yasal korunmasını sağlamak,
 7. Devlet organları ve yetkili kişiler yatırımcıların, mülkiyet hakkı çerçevesinde onlara ait olan mal varlığı kullanmalarına engel olmamalıdır (Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarının ihlal durumları dışında).¹⁵⁷

Doğrudan Yatırımlara Devlet Desteği Kanunu dışında **Petrol Yasası**, yeni vergi tarifeleri ve **İş Ortaklığı Kanunu** gibi düzenlemeler yabancı yatırımların artırılması yönünde önemli adımlardır.¹⁵⁸

1997 yılında Devlet Yatırım Komitesi tarafından "2000 Yılına Kadar Doğrudan Yerli ve Yabancı Yatırımlara En Çok İhtiyaç Duyulan Önemli Sanayi Dallarının Listesi" hazırlanmıştır. Bu liste aşağıda verilmektedir:

1. Altyapı

- Demiryolları ve demiryolu ulaşımının işlemlerini sağlayan tesisler
- Otoyollar

¹⁵⁷ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 33-34.

¹⁵⁸ DEİK, A.g.e., s. 5.

- Havaalanı ve havaalanı tesisleri
- Hava taşımacılığı tesisleri
- Deniz ve ırmak limanları
- Köprü ve geçitler
- Elektrik ve termik santraller
- Trafo ve elektrik hattı (anahat dışında)
- Telekomünikasyon ağı

2. Sanayi

- Yüksek kalitede giysi, iplik, kumaş, ayakkabı, kürk ve deri işleri üretimi
- Yüksek kalitede mobilya ve aksesuar üretimi
- Yeni tür kağıt ve karton üretimi
- Tarım ürünleri işleme sanayi
- Balık ve balık ürünleri işleme
- Tarımsal ürünlerin tedariki ve saklanması
- Çocuk gıdası üretimi
- Şekerleme, alkolsüz içecek ve şarap üretimi
- Yeni üstün teknolojili makine, donanım ve alet üretimi
- Her çeşit otomobil üretimi (hafif, yük, yolcu, özel amaçlı) ve diğer ulaşım araçları
- Elektrik ve elektroteknik sanayi
- Elektronik ve elektrikli ev aletlerin üretimi
- Gübre ve tarımsal ilaçların üretimi
- İlaç ve ilaç malzemelerinin üretimi
- Kimyasal madde ve parfüm-kozmetik üretimi
- Veterinerler için ilaç malzemelerinin üretimi
- Modern ve etkili teknolojilerin kullanılmasıyla demir ve demir dışı

- maden ve alüminyum üretimi
- Yeni inşaat malzemeleri üretimi
- Artıkların işlenmesi

3. Astana Şehrindeki Tesisler

- Devlet organlarının Astana şehrine taşınması ile ilgili tesisler

4. Konutlar, Sosyal ve Turistik Tesisler

- Ticari konutlar
- Sağlık ve eğitim konutları
- Büyük dinlenme, turizm, kültür ve spor tesisleri

5. Tarım

- İleri teknoloji kullanılarak hububat yetiştirilmesi
- Yüksek kalitede ürün yetiştirme
- Yüksek kalitede büyükbaş ve kümes hayvancılığı ve damızlık hayvan üretimi
- Ekolojik yem üretimi.¹⁵⁹

Bu liste ile ilgili olarak, 1998 yılında Devlet Yatırım Komitesi "Vergi Ayrıcalıkları Sağlama Prosedürünün Geliştirilmesi" isimli belgeyi hazırlamıştır. Bu belgeye göre, ekonominin öncelikli sektörlerinde faaliyette bulunan yatırımcılar faaliyet türü ve yatırım hacmine bağlı olarak standart vergi ayrıcalıklarından yararlanabilmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, A.g.e., s. 47-49; TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 92-93.

¹⁶⁰ "Pereçen Proizvodstv...", Panorama, 18 Eylül 1998, s. 8.

Kazakistan'ın yatırım ikliminin iyileşmesi yönünde diğer önemli bir adım, Cumhurbaşkanı tarafından alınan kararname (Haziran 1998) ile Yabancı Yatırımcılar Konseyi'nin kurulmasıdır. Danışma kurulu niteliğini taşıyan bu Konsey'e Hükümet üyeleri ve Kazakistan'a yatırım yapan en büyük 11 yabancı şirketin temsilcileri üye olmaktadır.

Yabancı Yatırımcılar Konseyi'nin temel fonksiyonları; Kazakistan'ın yatırım ikliminin iyileştirilmesi, mevzuatın ve hukuki altyapının geliştirilmesi, etkili maliye politikasının oluşturulması, merkezi ve yerel devlet organları ile yabancı yatırımcılar arasında karşılıklı etkileşimine ilişkin kuralların düzenlenmesi konularında tavsiyelerde bulunmaktır.

Konsey'in ilk toplantısı 25 Eylül 1998 tarihinde Almatı'da yapılmıştır.¹⁶¹

¹⁶¹ Erlan Nurgaziyev ve Adiljan Sadıkov, "Blajen Tot...", *Delovaya Nedelya*, 2 Ekim 1998, s. 4.

Üçüncü Bölüm

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ GENEL ETKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN YATIRIMLARI

Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü uzun vadeli nitelik taşımaktadır. Bu nedenle yabancı yatırımların Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkileri daha yeni hissedilmeye başlamaktadır.

Kazakistan'da faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların ekonomiye katkıları bir tablo şeklinde verilebilir.

Tablo 12: Yabancı Sermayeli Kuruluşların Faaliyetlerine İlişkin Temel Göstergeler

	1994	1995	1996	1997
Ortak girişim ve yabancı şirketlerin sayısı	491	736	995	1388
Yılın sonunda kayıtlı sermaye miktarı, milyon tenge	1472	14809	21228	57482
KDV ve tüketim vergisi hariç üretilen mal (hizmet) miktarı, cari fiyatlarla, milyon tenge	4182	28823	69502	165725
İç piyasada mal (hizmet) satışı milli para karşılığında, milyon tenge	5535	21630	55555	142688
döviz karşılığında, bin dolar	19478	13085	30686	298596
İhracat, milyon dolar	229	371	700	1510
İthalat, milyon dolar	149	218	448	796
Sabit sermaye yatırımları, milyon tenge	19375	7762	19592	46284

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *Statistical Yearbook of Kazakhstan*, s. 501.

1. TOPLAM YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİLERİ

1997 yılında Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımlarının ülkedeki toplam yatırım hacmi içindeki oranı %26.4'e ulaşmıştır.¹ Yabancı sermaye yatırımları iç yatırım hacmini %35.9 oranında artırmaktadır.

¹ Şoraulı ve Mahat, *A.g.e.*, s. 100.

Tablo 13: Yabancı Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı

	1994	1995	1996	1997
Yabancı sabit sermaye yatırımları	19375	7762	19592	46284
Ülkedeki toplam sabit sermaye yatırımları	80945	148590	118981	139790
Yabancı yatırımların toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı	%23.9	%5.2	%16.5	%33.1

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *Statistical Yearbook of Kazakhstan*, s. 379, 501.

Sabit sermaye yatırımları yönünden bakılırsa, yabancı yatırımların ülkedeki toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1994 yılında %23.9'dan 1997 yılında %33.1'e kadar yükselmiştir.

Yabancı sermaye yatırımları toplam yatırımlar üzerinde doğrudan etkiler dışında, yapıldığı alan ve diğer sektörlerde yeni yatırımları uyararak, dolaylı etkilerde de bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, 1997 yılında ülkedeki toplam yatırım hacmi bir önceki yıla göre %20.2 oranında artmıştır.²

2. TOPLAM ÜRETİM İÇİNDEKİ PAYLARI

Yabancı şirketler özellikle petrol ve gaz üretimine büyük katkı sağlamaktadır. 1997 yılında Kazakistan'da gerçekleşen petrol üretimi (23 milyon ton) içinde 3 yabancı sermayeli şirketin payları şöyledir.

Tengizchevroil - %33

² Şoraulı ve Mahat, A.g.e., s. 100.

Hurricane Kumkol Munai - %9

Kumkol - LUKoil - %3.8

Aynı yıl gaz üretiminde lider şirket Tengizchevroil'dir. Bu şirketin toplam gaz üretimindeki payı %42'dir.³

1997 yılında ortak girişimlerin gerçekleştirdikleri toplam sanayi üretim hacmi 199525,4 milyon tenge (2660,3 milyon dolar)'dır. Bu, ülkedeki toplam sanayi üretiminin yüzde 24,6'sını oluşturmaktadır.⁴ Genel olarak, özellikle metalurji ve petrol sektörlerine yapılan yabancı yatırımlar sonucunda sanayi üretiminde 1996 yılında yüzde 0,3, 1997 yılında yüzde 4 oranında artış kaydedilmiştir.⁵

3. İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

1997 yılı verilerine göre, Kazakistan'da faaliyet gösteren ortak girişim ve yabancı şirketlerde toplam 182300 kişi istihdam edilmektedir. Buna göre, yabancı sermaye ülkedeki toplam istihdamın %2,9'unu oluşturmaktadır.⁶ Çalışan sayısının yıllara göre dağılımı Tablo 14'de verilmiştir.

³ "O Razvitii Neftyanoy...", *Delovaya Nedelya*, 4 Eylül 1998, s. 11.

⁴ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *A.g.e.*, s. 288, 281.

⁵ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *A.g.e.*, s. 281; DEİK, *A.g.e.*, s.7.

⁶ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *A.g.e.*, s. 65.

Tablo 14: Yabancı Sermayeli Şirketlerde İstihdam Edilen Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

	1994		1995		1996		1997	
	bin kişi	ülkede toplam çalışan sayısının yüzdesi olarak	bin kişi	ülkede toplam çalışan sayısının yüzdesi olarak	bin kişi	ülkede toplam çalışan sayısının yüzdesi olarak	bin kişi	ülkede toplam çalışan sayısının yüzdesi olarak
Bütün ülkede toplam	6276.5	100.0	6378.2	100.0	6381.9	100.0	6251.8	100.0
ortak şirketler	1.2	-	23.2	0.5	29.0	0.6	55.4	0.9
yabancı şirketler	-	-	13.8	0.3	81.0	1.7	126.9	2.0

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, **Statistical Yearbook of Kazakhstan**, s. 65.

Tablo'dan görüldüğü gibi, yabancı sermayeli şirketlerin istihdam yaratma hızı oldukça yüksektir. Bunun nedenlerinden biri, yabancı yatırımcıların ülkedeki işgücünden yararlanabilme çabalarıdır.

Yabancı sermayeli şirketlerde ücret fonu ise 1997 yılında 36260,3 milyon tenge (483,5 milyon dolar) düzeyindedir.⁷

4. MİLLİ GELİR ÜZERİNE ETKİLERİ

1997 yılında Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımları GSYİH'nın yüzde 5.5'ini oluşturmaktadır.⁸ Yabancı sermayeli şirketlerin 1994-1997 yıllarında yarattığı katma değerini seyri Tablo 15'de verilmiştir.

⁷ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, A.g.e., s. 84.

⁸ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, A.g.e., s. 261.

Tablo 15: Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülkede Yaratılan Toplam Katma Değer İçindeki Payı

	1994	1995	1996	1997
Yabancı sermayeli kuruluşların yarattığı katma değer, milyon tenge	4182	28823	69502	165725
Ülkede yaratılan toplam katma değer, milyon tenge	409630.1	964157.9	1341853.1	1567803.1
Yabancı sermayeli kuruluşların toplam katma değer içindeki payı	%1	%2.9	%5.2	%10.6

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, **Statistical Yearbook of Kazakhstan**, s. 262, 501.

Tablo'dan görüleceği gibi, yabancı sermayeli kuruluşların ülkede yaratılan toplam katma değer içindeki payı 1994 yılında %1'den 1997 yılında %10.6'ya yükselmiştir. Bu verilere bakarak, yabancı sermaye yatırımlarının milli gelire önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. İmzalanan uzun vadeli anlaşmalara göre yürütülen yatırım projelerinin tamamlanması durumunda, yabancı yatırımların ülke ekonomisine katkıları daha da artacaktır.

Kazakistan, Hazar Denizi'nin kuzeyinde petrol çıkarma faaliyetleri ile ilgili olan Kuzey Kaspiy Projesi'nden 40 yıl içinde 630 milyar dolar sağlamayı planlamaktadır.⁹ Kaspiy Boru Hattı inşaatının tamamlanması sonucunda ülke 35 yıl içinde sadece vergi ödemeleri ve kar olarak 8,2 milyar dolar alacak ve haftada 5 milyon dolar tasarruf edecektir.¹⁰ FIOC (First International Oil Corporation) çokuluslu şirketi ile gerçekleşen

⁹ Yaroslav Razumov, "Kaspiyskaya Neft...", **Panorama**, 18 Eylül 1998, s. 2.

¹⁰ He, **A.g.e.**, s. 9; Elena Dudka, "Kompaniya Mobil...", **A.g.e.**, s. 2.

Çinarevskoye Kondanse gaz yatağı işleme projesinden ise 500 milyon dolarlık gelir beklenmektedir.¹¹

1998 yılında en büyük yatırımcılardan biri olan Tengizchevroil şirketinin vergi, royalti ve ücret ödemeleri ile milli gelire yapılan dolaylı ödemeler şeklinde katkısı 452 milyon dolara ulaşmıştır.¹² Philip Morris şirketi ise ülke bütçesine 11 milyar tenge (yaklaşık 228 milyon dolar) tutarında vergi ödemeleri yapmıştır.¹³

5. DIŞ DENGE ÜZERİNE ETKİLERİ

Yabancı yatırımların dış denge üzerindeki etkilerinin belirlenmesi için ülkenin toplam ihracat ve ithalatına katkıları incelenebilir.

Tablo 16: 1994-1997 Yıllarında Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkenin Toplam İhracatı ve İthalatı İçindeki Payı (Milyon dolar)

	1994		1995		1996		1997	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Bütün ülkeye ait olarak	3230.8	3561.2	5250.2	3806.7	5911.0	4241.1	6366.3	4275.1
Yabancı sermayeli şirketlere ait olarak	229	149	371	218	700	448	1510	796
Yabancı sermayeli şirketlerin payı	%7	%4.2	%7	%5.7	%11.8	%10.6	%23.7	%18.6

Kaynak: National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, *Statistical Yearbook of Kazakhstan*, s. 446, 501.

¹¹ Tamara Yeslyamova, "Kompleksny Podhod...", *Biznes Kazahstan Dergisi*, s. 26-27.

¹² Kenjesult, A.g.e., s. 6.

¹³ "Otmеçaya 5 Let...", *Panorama*, 30 Ekim 1998, s. 4.

Tablo'dan yabancı sermayeli şirketlerin ülkenin toplam ihracatı ve ithalatı içindeki payının giderek arttığı görülmektedir. 1997 yılında ihracatın %23,7'si ve ithalatın %18,6'sı yabancı sermayeli şirketlere aittir.

Bu şirketler tarafından gerçekleştirilen ihracatın ithalattan çok daha büyük olması ülkenin dış dengesi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.

Ocak-Eylül 1997 yılında ülkenin dış ödemeler bilançosu 310 milyon dolar fazla verdi. Bu sonuca götüren temel faktör, ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarındaki artıştır. Bu dönemde gerçekleşen yabancı yatırım hacmi 1.515 milyon dolar düzeyindedir. Bunun içinde %61'ini doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır.¹⁴

6. KAZAKİSTAN'A GELEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İÇİNDE TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI

Kazakistan'a gelen yabancı sermaye yatırımları içinde Türk yatırımları büyük öneme sahiptir. Bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte Kazakistan'a ilk yatırım yapan ve kredi açan ülke Türkiye olmuştur. 1997 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin gerçekleştirdiği toplam yatırım hacmi 600 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁵ Buna göre, Türkiye, Kazakistan'a yatırım yapan ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan'a gelen Türk yatırımlarının tutarı 1997 yılında 42,6 milyon dolar iken, 1998 yılının ilk yarısında 65 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁶

Kazakistan'da 319 Türk ortaklı şirket bulunmaktadır.¹⁷ Türk şirketlerinin en yoğun faaliyet gösterdikleri alan petrol ve gaz sanayileridir.

¹⁴ Kazakistan İstatistik Komitesi, A.g.e., s. 31.

¹⁵ Aynur Auyeshanova, "75 Let Spustya," *Delovaya Nedelya*, 30 Ekim 1998, s. 13.

¹⁶ National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan, A.g.e., s. 400; Kuat Andagulov, "Obnadejivayuşıye Faktı," *Delovaya Nedelya*, 30 Ekim 1998, s. 6.

¹⁷ TİKA, *Avrasya Dosyası*, s. 3.

Bu sektöre yapılan toplam yatırım tutarı 250 milyon dolardır.¹⁸ Türk şirketlerinin Kazakistan'daki diğer başlıca ilgi alanları şöyle sıralanabilir;

- İnşaat ve müteahhitlik hizmetleri
- Sınai tesis yapımı
- Hafif sanayi
- Gıda
- Madencilik
- Ticaret
- Metalurji
- Tekstil
- Telekomünikasyon
- Elektrik santralleri yapımı
- Otel ve iş merkezleri yapımıdır.¹⁹

Türk ortak girişimlerinin büyük bir kısmını küçük ve orta ölçekli işletmeler oluştururken, büyük çaplı ortak girişimler ise;

- VESNET Telekomünikasyon Şirketi:
Netaş (%51) - Kazaktelekom (%49)
- COCA COLA Almatı Fabrikası:
Efes Yatırım/ Anadolu Endüstri Holding (%50)-Coca Cola (%50)
- ENKA-BECHTEL inşaat şirketi:
Enka (%50) - Bechtel (%50)
- KAZAKTÜRKMUNAİ Petrol Şirketi:
TPAO (%49) - Munaigaz/Kazak Jeoloji Araştırma Enstitüsü (%51)
- KAZKOMMERTS - ZİRAAT INTERNATIONAL BANK (KZI Bank):
Ziraat Bankası/Başak Sigorta (%50)
Kazkommertsbank/Kazakhstan Commerce Foreign Trade Co. (%50)
- TKI-Bank (Türk-Kazak International Bank):

¹⁸ Aynur Auyeshanova, "75 Let Spustya," A.g.e., s. 13.

¹⁹ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 91.

- Emlak Bankası/Emlak Pazarlama Proj.Yönt.ve Serv. (%41)
- INTERNATIONAL BANK ALMA-ATA (IBA):
Okan Holding (%85)
 - GLOBAL KAZKOMMERTS SECURITIES
(Global Securities ortaklığı ile)'den oluşmaktadır.²⁰

Halen Türk şirketleri tarafından yürütülmekte olan projeler aşağıda sıralanmaktadır.

Tablo 17: Türk Şirketleri Tarafından Yürütülmekte Olan Projeler

Firma Adı	Proje
Emsaş İnşaat A.Ş.	Alatau Oteli İnşaatı ve Restorasyonu
Enka	Tengiz'de Chevron'a ait petrol alanlarının altyapı işleri
Fintraco	Tuğla Fabrikası Kereste Fabrikası Turan Alem Bank Merkez Binası İnşaatı Böbek Vakfı Rehabilitasyon Merkezi Zaysan Oteli Bakanlar Kurulu Binası Şuçinski Askeri Okulları Petrol Bakanlığı Binası 50 Adet Konut Projesi
Mağdenli - Atma	Atırau Havalimanı Projesi
Okan Holding	Müze İnşaatı
Zafer İnşaat	Telefon sistemleri altyapısı Petroleum Club Villa Projesi

Kaynak: TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 90; TİKA, Avrasya Dosyası, s. 4.

²⁰ TİKA, Avrasya Dosyası, s. 3-4;
TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 48;
"700 Firma 1.5 Milyar \$ Yatırım," A.g.e., s. 17;
Demidenko, A.g.e., s. 9.

Kamu sektörü tarafından üstlenilen projeler ise şunlardır.

KAZAKTÜRKMUNAİ-TPAO	Petrol arama ve üretim faaliyetleri
VESNET-NETAŞ	Haberleşme cihazları fabrikası. ²¹

7. KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE ARASINDA YAPILAN EKONOMİK ANLAŞMALAR

Türkiye ile Kazakistan arasında önemli ölçüde işbirliği gerçekleştirilmiş ve hemen her alanda çeşitli anlaşma, sözleşme ve protokoller imzalanmıştır. 1990-1997 yılları arasında imzalanan belgelerin sayısı 79'a ulaşmaktadır.²² Bu belgeler içinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik 8 anlaşma ve protokol bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır;

1) Türkiye Cumhuriyeti ile Kazak SSC Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol (Almatı, 15 Mart 1991) (RG: 12.6.1991-20899) (Karar: 91/1791)

2) Türkiye Cumhuriyeti ile Kazak SSC Arasında Ticari, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması (Ankara, 26 Eylül 1991) (Karar No:91/2450, RG: 25 Kasım 1991-21062)

3) Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirmede Teknik İşbirliği Protokolü (Almatı, 30 Nisan 1992)

4) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Almatı, 1 Mayıs 1992) (Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun

²¹ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 91.

²² TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 93-102.

No: 4023 RG: 22.9.1994-22059) (Anlaşmanın onaylanması hakkında Karar No: 95/6460 RG: 11.2.1995-22199) (Anlaşma, onay belgelerinin teatisi ile 10.8.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir).

5) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Ekonomik İşbirliği İçin Hükümetlerarası Bir Komisyonun Kurulmasına İlişkin Protokol (Ankara, 2 Eylül 1993) Protokol 10.8.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

6) TİKA ile Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Dış Yatırımlar Ulusal Ajansı Arasında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Memorandum (Ankara, 17 Ekim 1994).

7) Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Gelirlerden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve Eki Protokol. (Almatı, 15 Ağustos 1995) Anlaşma ve eki 25.7.1996 tarihinde 4155 sayı ile Kanunlaşmış ve 31.7.1996 tarihli ve 22713 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Anlaşma nota teatisi ile 18 Kasım 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (1.1.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir).

8) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması. (Almatı, 10.9.1997) Anlaşmanın TBMM'nin 28.5.1998 tarihli ve 4365 sayılı Kararı ile onaylanması uygun bulunmuş, 2 Haziran 1998 tarihli ve 23360 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.²³

Adı geçen anlaşmalar ve protokollerden, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirmede Teknik İşbirliği Protokolü ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki

²³ TİKA, Kazakistan Ülke Raporu, s. 94-96, 98, 100, 102.

ve Korunması Anlaşması, Türk işletmelerinin Kazakistan'daki faaliyetleri açısından önem arz etmektedir. Protokol'e göre, her iki ülkede girişimcilik ve girişimcilerin yönetim, iş idaresi ve teknoloji alanındaki becerileri, özellikle dış pazara yönelik olarak geliştirilecektir. İki ülke arasında ortak yatırım ve imalat, bilgi ve teknoloji üretimi ve yaygınlaştırılması, ürün geliştirilmesi, kalite kontrolü, pazarlama, yönetim ve benzeri konularda işbirliği yapılacaktır.²⁴

Sözü geçen Anlaşma ile, bir ülkenin diğer bir ülkede gerçekleştirdiği yatırımlara kamulaştırma, millileştirme, savaş, devrim, halk ayaklanması veya benzeri durumlara karşı garantiler getirilmektedir. Bu durumlar ile bağlantılı olarak yatırımları zarara uğramış olan tarafa tazminat ödenecektir. Yatırımlarla ilgili bütün gelir transferleri, ülke içinde veya ülke dışına, gecikmeksizin, serbestçe yapılabilecektir. Gelir transferleri, yatırımın yapıldığı döviz cinsinden veya diğer herhangi bir döviz cinsinden yapılabilecektir. Bunun dışında, bu Anlaşma tarafından bir ülke ve diğer bir ülke yatırımcıları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara ilişkin çözüm yolları ve kuralları getirilmektedir.²⁵

Kazakistan'daki Türk yatırımlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen diğer belgeler, enerji, tarım, ulaştırma ve haberleşme, madencilik, inşaat ve bankacılık alanlarında imzalanan çeşitli anlaşmalardır. Bu anlaşmalar sayesinde önemli projeler uygulamaya konulmuştur.²⁶

²⁴ Erbay, A.g.e., s. 177; J.K. Tuymebayev, *Kazahstan-Turtsiya: 5 Let Drujbi i Sotrudniçestva*, Bilig, Ankara, 1996, s. 162-163.

²⁵ Tuymebayev, A.g.e., s. 171-174.

²⁶ "700 Firma 1.5 Milyar \$ Yatırım," A.g.e., s. 14.

8. TÜRK SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN'A GİRİŞ NEDENLERİ VE GİRİŞ YÖNTEMLERİ

8.1. GİRİŞ NEDENLERİ

Kazakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında Türk işadamlarının en aktif oldukları ülkelerden biridir.²⁷ Bunun temel nedenleri, ülkenin politik ve ekonomik yönden istikrarlı olması, toprak büyüklüğü, doğal kaynakların zenginliği ve iyi eğitilmiş işgücü gibi büyük ekonomik potansiyele sahip olması, Batı standartlarına yakın mevzuatın oturtulmasıdır.²⁸

Türk yatırımlarının Kazakistan'a giriş nedenini oluşturan en önemli faktör, ülkeler arasında mevcut olan tarih, kültür, dil ve din yakınlığıdır. Dil yakınlığı ve kültürel bağlar Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk işletmelerinin topluma uyum sağlamalarını ve ülke ekonomisinde önemli bir yer edinmelerini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Bunların dışında, Kazakistan'da büyük tüketici pazarı, ucuz hammadde ve ucuz işgücü, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için yeni sermaye imkanlarının varlığı Türk girişimcilerin ülkede faaliyette bulunmalarını teşvik etmektedir.²⁹

8.2. GİRİŞ YÖNTEMLERİ

Türk işletmelerinin başvurduğu doğrudan dış yatırım yöntemlerinden biri bağlı işletmeler kurmak, ikincisi ortak girişimlerde bulunmaktır. Türk

²⁷ DEİK, A.g.e., s. 9.

²⁸ DEİK, A.g.e., s. 10.

²⁹ Erbay, A.g.e., s. 162-163.

yatırımcıları geçiş döneminin zorlukları ve belirsizlikleri karşısında Kazakistan'da ilk önce kendilerine bağlı işletmeler kurmuşlardır. Bununla birlikte, yapılan araştırmalara göre, Türk işletmeleri doğrudan dış yatırım yöntemi olarak gittikçe belirginleşen bir tarzda ortak girişimler kurma eğilimine yönelmektedirler. Bu eğilimin temel nedenleri, Türk işletmelerinin politik ve ekonomik riski azaltma, işletme sermayesi, fabrika ve personel gibi eksiklikleri yerel ortaklar sayesinde giderme, ekonomik ve sosyal değişimlere kolaylıkla uyum sağlama isteğidir.³⁰

9. TÜRK SERMAYE YATIRIMLARININ KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Türkiye, Kazakistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda dördüncü sırada yer almaktadır. Ülkede faaliyet gösteren Türk şirketlerinden küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük öneme sahiptir. Bu işletmeler tarafından yapılan toplam yatırım hacmi 300 milyon dolardır.³¹

Türk yatırımları, Kazakistan'ın sermaye ve teknolojiye olan ihtiyacını bir ölçüde karşılamakta ve ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan yeniden yapılanma çabalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca Türk şirketleri getirdikleri teknoloji, sermaye ve bilgi ile Kazakistan'da mevcut olan hammadde ve kaynakların üretime geçmesini sağlamaktadırlar. Böylece ülkenin toplam üretim ve milli geliri üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadırlar.

Genel olarak, Türk işletmelerinin getirdiği teknoloji Batılı işletmelerinkinden daha fazla emek yoğunudur. Bu faktör ülkede yaşanan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmaktadır.³² Bunun dışında,

³⁰ Erbay, A.g.e., s. 165-166.

³¹ Yaroslav Razumov, "Aktivnost Turetskih...", *Panorama*, 30 Ekim 1998, s. 5.

³² Erbay, A.g.e., s. 164.

doğrudan yatırımlar çerçevesinde düzenlenen teknik yardım ve uzman eğitimi de büyük rol oynamaktadır.

Kazakistan'da ulaştırma ve haberleşme sektörüne yapılan Türk yatırımları büyük önem taşımaktadır. Bu yatırımlar Kazakistan'ın dünya ekonomisiyle bütünleşmesini, ülkedeki ulaşım imkanlarının ve haberleşme ağının gelişmesini sağlamaktadır.

İnşaat sektöründe gerçekleştirilen yabancı yatırımlar arasında Türk yatırımları lider durumundadır denilebilir. Sadece yeni başkent Astana'da inşaat çalışmalarının %70'i Türk şirketleri tarafından yapılmaktadır.³³

Türk firmalarınca yürütülen bazı projeler için Eximbank kredileri tahsis edilmektedir. Eximbank tarafından Kazakistan'a açılan 240 milyon dolar tutarında kredi tamamen kullanılmış (bu kredinin 184,3 milyon dolarlık kısmı yatırım projelerine yönelikti) ve yakında yatırım projeleri için 300 milyon dolarlık kredinin açılması planlanmaktadır.³⁴

³³ Yaroslav Razumov, "Aktivnost Turetskih...", A.g.e., s. 5.

³⁴ Yaroslav Razumov, "Aktivnost Turetskih...", A.g.e., s. 5; DEİK, A.g.e., s. 10.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde yabancı sermaye hareketleri içinde doğrudan yatırımların payı ve önemi büyük ölçüde artmıştır. Doğrudan yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Doğrudan yatırımların, sermaye akımı yanında geldiği ülkeye teknoloji, işletmecilik bilgisi ve organizasyon aktarımı sağlaması, onları portföy yatırımlarından ayıran en önemli özelliği oluşturmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke ekonomisindeki sermaye birikimine, teknolojik gelişmeye, ödemeler dengesine, istihdam ve bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin rekabetçi global ekonomi ile bütünleşmelerine yardımcı olmada hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle yabancı yatırımlara karşı olumsuz tavırlar değişmekte ve daha önce bunların gelmesini istemeyen ülkeler yabancı yatırımları çekmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Yabancı yatırımlar ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yanında, teknolojik bağımlılığın artması, kâr transferleri nedeniyle ödemeler bilançosunda dengesizlik yaratması, üretim sisteminde ikili bir yapı doğurması gibi olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Bütün bu olumlu ve olumsuz etkilerin iyi değerlendirilerek, yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için faydalı olup olamayacağı söylenebilir.

Birçok gelişmekte olan ülke kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu dış kaynak ve teknoloji sağlamak için yabancı yatırımcılara vergi ve teşvik paketleri önermektedir. Fakat, sadece bunlar yabancı yatırımların çekilmesinde yeterli olmamaktadır. Yabancı yatırımcı kendi ülkesinin dışında bir başka ülkede yatırıma karar verirken ekonomik ve politik istikrar, yeterli potansiyel talebin varlığı, hammaddeye ulaşma ve üretimin etkin bir şekilde yapılma imkanı gibi faktörlere de dikkat etmektedir.

Günümüzde yabancı yatırımcıların en çok dikkatini çeken ülkelerden biri Kazakistan'dır. Daha nce Sovyetler Birliği içinde olan ve 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreçte karşılaşılan zorluk ve engellere rağmen, ülke ekonomik reform programını ve yeniden yapılanma çalışmalarını başarıyla sürdürmektedir. Kazakistan'ın sahip olduğu büyük sanayi potansiyeli, zengin doğal kaynaklar ve geniş pazar önemli lde yabancı sermaye çekmektedir. Ülkede ekonomik ve politik istikrar ve potansiyel yatırım alanlarının varlığı yabancı yatırımlar açısından önemini daha da artırmaktadır.

Yabancı şirketlerin en yoğun yatırım yaptıkları sektör petrol ve gaz sanayileridir. Bu sanayiler ülke ekonomisinin gelişme kaynağı olarak görüldüğü için stratejik öneme sahiptir. Madencilik ve metalurji, inşaat, bankacılık, ulaştırma ve haberleşme yabancı yatırımcıların ilgisini çeken diğer alanlardır.

Yabancı sermaye yatırımları içinde Türk yatırımları büyük öneme sahiptir. Türkiye, Kazakistan'a yatırım yapan ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır.

Yıldan yıla Kazakistan'a gelen yabancı yatırım miktarı artmaktadır. Bunda, yabancı yatırımların korunmasına yönelik yapılan yasal düzenlemeler ve yatırımcılara sağlanan devlet garantileri, çeşitli ayrıcalık ve kolaylıkların büyük rolü vardır.

Kazakistan'da yatırım ikliminin iyileştirilmesi için birçok yol bulunmakla birlikte, ilk yapılması gerekenler arasında; vergi ve yasama sistemlerini sağlamlaştırmaya devam etmek ve uluslararası piyasalarda Kazakistan'ın imajını güçlendirme stratejisini geliştirmeye devam etmek gelmektedir.

Kazakistan, özellikle ihracat üretimine yönelik yabancı yatırımları çekmelidir. Bunun yanında, yerel personelin yurtdışındaki eğitimine, gelişmiş ülkelerin deneyimlerinin kazanılmasına ve ülke ekonomisinin özellikleri göz önünde tutularak uygulanmasına büyük önem verilmelidir.

**EK: KAZAKİSTAN'DA FAALİYET GÖSTEREN TÜRK
FİRMALARININ LİSTESİ**

<u>FİRMA</u>	<u>FAALİYETİ</u>
AHSEL A.Ş.	İnşaat
ALMAS	Yatırım
ALMATI BANK	Bankacılık
ALMER	Yatırım (Akü Atölyesi)
ALSA	Ticaret
ALSİM-ALARKO	İnşaat
ALTIN ALMA AUTOMOTİVE	Ticaret (Oto Satışı)
AMBASSA-DOR	Otelcilik
ANADOLU	Ticaret
ANADOLU AJANSI	Habercilik
ANA İNŞAAT	İnşaat
ANKA-COMMERTS	Turizm
ANKARA HOTEL	Otelcilik
ANKA TOUR	Turizm
ARBAT	Kafeterya
ARMAN	Ticaret
ASİA TRADING	Ticaret
ASYA EXPRESS	Kurye
ATAYURT	Ticaret
	İnşaat

AVİS RENT A CAR SET AUTO LTD	Otomobil Kiralama
AVRASYA-KAZAKİSTAN LTD	Ticaret
AYAS	İnşaat
AYDIN LTD	Ticaret
AZİZ	Ticaret
BERK LTD	Ticaret
BETA-KAZAKİSTAN	Ticaret (Çay Satışı)
BOSCH	Ticaret
BOW-ARROW	Un Değirmenleri
BURÇ-TEKSER	İnşaat-Ticaret
BUSİNESS CLUB	-
CANBULAT DIŞ TİCARET	Ticaret
CAPCO	İnşaat
CEYLAN İNŞAAT	İnşaat
ÇAĞRI	Ticaret
ÇUKUROVA	Ticaret
DABBAGH	Ticaret
DOR-ALMATY	Ticaret
DUMAN-KAYA	Ticaret (Oto Satışı)
ECZACIBAŞI	Ticaret
EFES COCA-COLA	Yatırım
ENİNCİLER	İnşaat
ELİF	Ticaret
ELVAN	Un Değirmenleri
EMPA	Ticaret
EMSAŞ İNŞAAT TURİZM VE TİCARET	İnşaat
ENDER Cafe "İZMİR"	Kafeterya
ENKA-BECHTEL	İnşaat
ERAYDIN	Ticaret

EVASYA LTD	Ticaret
	İnşaat
FİNTRACO İNŞAAT VE TAAHHÜT	İnşaat
FONEKS	Ticaret
GALAKSİ	Ticaret
GENEKS	Ticaret
GOLD-KARAMELA	Yatırım
GÜRİŞ İNŞAAT	İnşaat
HALZAN MOTORS	Ticaret
HERKÜL	Ticaret
HES KABLO	Telekomünikasyon
HİLAL	Ticaret
HİLSAN KARAMELA	Yatırım
İDİL İNŞAAT	İnşaat
İGİT	Ticaret
İNAN	Ticaret
İNCE	Ticaret
İYAK İNŞAAT	İnşaat
KALİTE PASTANESİ	Ticaret
KAZAKTÜRKMUNAI	Petrol Üretimi
KAZASS	Ticaret
KAZDİL	İnşaat
KAZPA	Ticaret
KONAK	Ticaret
KUMAK	Ticaret
KUMKAYA	Ticaret
KZI BANK	Bankacılık
MAĞDENLİ	Yatırım
MARMARA TUR	Turizm

MENBA	Ticaret
MENSEL	İnşaat
M.G.M.	İnşaat
MİMEL A.Ş.	İnşaat
M.M.C. İNC.	Ticaret
M.P. LTD.	Ticaret
MTU	Yatırım
MUYA	Ticaret
NUR MÖBLE	Üretim
OKAN HOLDİNG	İnşaat, Ticaret
OSTA MOBİLYA	Üretim
ÖZYURT	Kafeterya
PAKMAYA	Ticaret
PENTA	Ticaret
PROFİLO	Ticaret
PROMOTA	İnşaat
RAM	Ticaret
RENO KALSİN	Ticaret (Oto Satışı)
SAMANYOLU	Ticaret
SENİM	Ticaret
SEYHANLAR KEBAP SALONU	Kafeterya
SİMİKO	Ticaret
SİNA-SİEMENS	Ticaret
ŞARK	Sigortacılık
ŞELELE	Üretim
TARANCILAR	İnşaat
	Ticaret
TEKFEN İNŞAAT VE TESİSAT	İnşaat
TKI BANK	Bankacılık

TOFAŞ-FİAT	Ticaret (Oto Satışı)
TOYKAN	Ticaret
TPİC	Petrol Üretimi
TURAN T	Ticaret
TURKUAZ	Ticaret
VARIOLİNE	Ticaret
VESNET	Haberleşme
YAPI MERK	İnşaat
YESEVİ LTD	Ticaret
	Yatırım
YESİ LTD	Ticaret
	Yatırım
YUMBUL LTD	Un Değirmenleri
ZAFER İNŞAAT	İnşaat
ZAMAN	Habercilik

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alkin, Erdoğan. **İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

Aşıkoğlu, Rıza. "Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler", **Anadolu Üniversitesi Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıllığı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1991.

Avşar, B. Zakir ve diğerleri. **Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.

Aydoğuş, İsmail. "Türkiye'de 24 Ocak 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımları ve Gelişimi", **Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 15. Kuruluş Yılı Armağanı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1989.

Berberoğlu, Necat ve Tutar, Erdinç. "Türkiye'de Uluslararası Sermaye Hareketleri", **Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 15. Kuruluş Yılı Armağanı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1989.

Ceylan, Cengiz. **Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

DEİK. **Kazakistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri**, İstanbul, Haziran 1998.

DTM. "Kazakistan", **Dünya Ekonomileri Bülteni**, Sayı no: 9, Nisan 1997.

Dunning, John H. **Studies in International Investment**, George Allen&Unwin LTD, London, 1970.

EIU. **Kazakhstan Country Profile 1998-99**, London, Mart 1998.

Erbay, Yusuf. **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996.

ICARP. **Kazakhstan WWW VL Web Virtual Library**, 1997.

İyibozkurt, Erol. **Uluslararası İktisat Teorisi**, Üçüncü Basım, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.

Karluk, S. Rıdvan. **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 13, İstanbul, 1983.

_____. **Uluslararası Ekonomi**, Beşinci Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.

Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği. **Türkiye Cumhuriyeti İşadamları için Tanıtım Kılavuzu**, Ankara, 1997.

Kazakistan İstatistik Komitesi. **Kazakhstan: S Novoy Stolitsey-K Novim Rubejam**, Almatı, 1998.

National Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan. **Statistical Yearbook of Kazakhstan**, Almatı, 1998.

Nazarbayev, Nursultan. **Kazakistan-2030**, Bilim Yayınevi, Almatı, 1997.

Netaş. **1998 Faaliyet Raporu**.

OECD. **International Investment Multinational Enterprises**, Paris, 1987.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**, Onuncu Basım, Güzem Yayınevi, İstanbul, 1994.

Strange, Rober. "Trading Blocs, Trade Liberalisation and Foreign Direct Investment", **Internationalisation Strategies**, Ed.: George Chrysochoidis, Carla Millar and Jeremy Clegg. Macmillan Press LTD, London, 1997.

Şoraulı, K. ve Mahat, L. **Kazakhstan Annual Country Profile**, Ayna LTD, Almatı, 1998.

TİKA. **Avrasya Dosyası**, Sayı no: 90, Kazakistan Özel Sayısı, Ocak 1998/1.

----- . **Avrasya Dosyası**, Sayı no: 96, Nisan 1998/1.

----- . **Kazakistan Mevzuatı (1993-1995)**, Ankara, 1995.

----- . **Kazakistan Ülke Raporu**, Ankara, Eylül 1998.

Tuymebayev, J.K. **Kazahstan - Turtsiya: 5 Let Drujbi i Sotrudniçestva**, Bilig, Ankara, 1996.

Uras, Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar, İstanbul, 1979.

USIA. **Yabancı Yatırımların Özendirilmesi**, Çeviren: Mustafa Tanyeri. [y.y.]: EGIAD, Eylül 1992.

Dergiler

“BHP Obyedinyayetsya s KazMinKo,” **Biznes Kazahstan Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998.

“Intensive Construction...,” **Focus Central Asia Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 9-10, Mayıs 1998.

“Investments: Primary Sponsor - the State,” **Focus Central Asia Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 9-10, Mayıs 1998.

Kanpolat, Hasan. “Kazakistan”, **PetroGas Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 3, Ekim-Kasım-Aralık 1997.

“Kazakhstan State Investment Committee: Where to Go,” **Oil Watch Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Haziran 1998.

“Kazakhtelecom Signs Satellite Contract,” **Business Kazakhstan Dergisi**, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998.

Kim, Oleg. "V Blijayşih Planah-Modernizatsiya Telekommunikatsiy,"
Biznes Kazahstan Dergisi, Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998.

"Oil and Gas Sector Direct Investment Hit By 3 Bln," **Oil Watch Dergisi**, Cilt
no: 1, Sayı no: 1, Haziran 1998.

Poffet, Edgar. "Dış Sermaye Yabancı Sermaye Konusunda Gelişmeler,"
Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt no: 21, Sayı no: 11, Kasım
1984.

"700 Firma 1.5 Milyar \$ Yatırım", **Ekonomik Forum Dergisi**, Cilt no: 5, Sayı
no: 6, Haziran 1998.

Yeslyamova, Tamara. "Kompleksniy Podhod...," **Biznes Kazahstan Dergisi**,
Cilt no: 1, Sayı no: 1, Ağustos 1998.

Gazeteler

Andagulov, Kvat. "Novaya Supermagistral," **Delovaya Nedelya**, 4 Eylül
1998.

----- . "Obnadejivayuşıye Faktı," **Delovaya Nedelya**, 30 Ekim 1998.

"Angliyskaya Kompaniya...," **Panorama**, 18 Aralık 1998.

Auyeshanova, Aynur. "U Kazahstana Nadejniy...," **Delovaya Nedelya**, 4
Aralık 1998.

----- . "75 Let Spustya," **Delovaya Nedelya**, 30 Ekim 1998.

Demidenko, Igor. "Ne "Chevronom" Yedinım," **Delovaya Nedelya**, 4 Eylül 1998.

Djalilov, Adil. "Naçala Rabotat...," **Panorama**, 16 Ekim 1998.

Dudka, Elena. "Dlya Kazahstana...," **Panorama**, 11 Eylül 1998.

_____. "Kompaniya Mobil...," **Panorama**, 25 Aralık 1998.

_____. "Predstaviteli Kompaniy...," **Panorama**, 4 Aralık 1998.

_____. "Tovarooborot Kanadı...," **Panorama**, 27 Kasım 1998.

"EBRR Budet...," **Panorama**, 25 Eylül 1998.

"EBRR Udvoil...," **Delovaya Nedelya**, 2 Ekim 1998.

"Goskominvest Rekomendoval...," **Panorama**, 8 Ocak 1999.

"Goskominvest Utverdil...," **Panorama**, 13 Kasım 1998.

He, Oleg. "Chevron Pozitivno...," **Panorama**, 6 Kasım 1998.

"Investitsionnaya Kompaniya...," **Panorama**, 18 Eylül 1998.

İzdibayev, Tulegen. "V Rabote Vıstavki...," **Panorama**, 9 Ekim 1998.

"Kazahstan Prognozıruyet...," **Panorama**, 18 Aralık 1998.

"Kazahstansko-İrlandskoye SP...," **Panorama**, 15 Ocak 1999.

Kenjesulı, Jenis. "Tengizchevroil Podvel...," **Panorama**, 22 Ocak 1999.